

6

**Hatay'ın
İşgali ve
Kurtuluşu**

**Occupation
and Liberation
of Hatay**

Mustafa Can

Hatay'ın İşgali ve Kurtuluşu

*Mustafa Can**

Özet

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Anadolu topraklarındaki ilk işgaller Hatay bölgesinde yaşandı. İlk olarak İskenderun 9 Kasım 1918'de İngilizler tarafından işgal edildi. İngilizlerin ardından bölgeye asker çıkaran Fransızlar; 27 Kasım 1918'de İskenderun, Belen, Antakya ve Harim kazalarını içine alan İskenderun Sancağı'nı kurarak başına Fransız bir askerî vali tayin ettiler. Fransızlarla ortak hareket eden Ermenilerin kindar ve acımasız davranışları, Hatay yöresinde silahlı direnişin erken başlamasına neden oldu. Hatay direnişi, yoğunlukla bölgenin kuzeyindeki Gâvur Dağları ile daha güneyde kalan Amik Ovası-Kürt Dağı ve Antakya-Kuseyr yörelerinde cereyan etti. Hatay'ın kuzeyinde kalan İskenderun-Dörtyol kesimlerinde Kara Hasan, Hakkı Bey gibi Kuvâ-yı Milliyeciler ön plana çıkarken güneyde ise Tayfur Mürsel, Asım Bey, Ahmet Türkmen gibi isimler önemli yer tuttu. Hatay direnişi, Mustafa Kemal Paşa öncülüğündeki Millî Mücadele hareketi ile kurulan irtibat neticesinde daha organize hâle geldi ve Hatay, Millî Mücadele'nin Güney Cephesi'ne dâhil oldu. Bölgede çarpışmalar devam ederken Türkiye ile Fransa arasında, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara İtilafnamesi imzalandı. Böylece iki devlet arasındaki savaş hali sona erdi ve Türkiye-Suriye sınırı çizildi. Bu antlaşma ile Dörtyol (Payas dâhil) ve Hassa Türkiye sınırları içinde kalırken İskenderun bölgesi için özel bir idare şekli kurulması ve buradaki Türklere birtakım ayrıcalıklar verilmesi kararlaştırıldı. Böylece Misak-ı Milli sınırlarına dâhil olan Antakya-İskenderun yöresinin Suriye'de kalması, Güney cephesindeki çarpışmaları sonlandırabilmek adına istemeyerek de olsa kabul edildi. Bu durum, uygun zaman ve şartların oluşması beklendiğinden Lozan Antlaşması'nda da aynen kabul edildi. Bu çalışmada Mondros Mütarekesi'nden sonra Hatay coğrafyasında yaşanan işgal ve direniş hareketleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Hatay, İşgal, Millî Mücadele, Kurtuluş

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafacan[at]gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6458-5007

Occupation and Liberation of Hatay

Absract

After the Armistice of Mudros, the first occupations in Anatolian lands took place in the Hatay region. Firstly, Iskenderun (Alexandretta) was occupied by the British on 9 November 1918. On 27 November 1918, the French, who landed troops in the region after the British, established the Sanjak of Alexandretta, which included the towns of Iskenderun, Belen, Antakya, and Harim, and appointed a French military governor. The vindictive and ruthless behaviour of the Armenians, who acted in partnership with the French, led to the early start of armed resistance in the Hatay region. The resistance in Hatay took place mainly in the Gâvur Mountains in the north of the region and in the Amik Valley-Kurd Mountain and Antakya- Al-Qusayr regions in the south. While in the Iskenderun-Dörtyol region in the north of Hatay, figures from the Kuvâ-yı Milliye such as Kara Hasan and Bey Hakkı came to the fore, in the south, names such as Tayfur Mürsel, Asım Bey and Ahmet Türkmen played an important role. The Hatay resistance became more organised as a result of the contact established with the National Struggle movement led by Mustafa Kemal Pasha, and Hatay was included in the Southern Front of the National Struggle. While the clashes continued in the region, the Treaty of Ankara (the Franklin-Bouillon Agreement) was signed between Türkiye and France on 20 October 1921. Thus, the state of war between the two States ended and the Türkiye-Syria border was drawn. With this treaty, while Dörtyol (including Payas) and Hassa remained within the borders of Türkiye, it was decided to establish a special form of administration for the Iskenderun region and to grant some privileges to the Turks here. Thus, it was accepted, albeit reluctantly, that the Antakya-Iskenderun region, which was included in the borders of Mîsâk-ı Millî (the National Pact), would remain in Syria in order to end the fighting on the Southern Front. This situation was also accepted in the Treaty of Lausanne, as it was expected that the appropriate time and conditions would emerge. In this study, the occupation and resistance movements in the Hatay region after the Armistice of Mudros will be discussed.

Keywords

Hatay, Occupation, National Struggle, Liberation

1. Giriş

Hatay ismi Antakya-İskenderun ve havalisini ifade edecek şekilde, ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından, 1936 yılında kullanılmıştı. Osmanlı Devleti'nde Hatay ismi ile anılan belirli bir idari bütünlük ve coğrafi bölge olarak bulunmamakla birlikte; Hatay bölgesinde yer alan Antakya, İskenderun, Belen ve civarı devletin son yıllarında Halep Vilayeti'ne bağlı birer kaza durumundaydı.¹

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan hemen sonra İngiliz ve Fransız işgaline sahne olan Hatay coğrafyasında Millî Mücadele, yoğunlukla bölgenin kuzeyindeki Gâvur Dağları ile daha güneyde kalan Amik Ovası-Kürt Dağı ve Antakya-Kuseyr yörelerinde cereyan etmiştir. Hatay'ın kuzeyinde kalan İskenderun-Dörtyol kesimlerindeki silahlı direniş, genel olarak işgalci Fransızlara ve bölgede bağımsız bir devlet kurabilmek adına onlarla hareket eden Ermenilere karşı gerçekleştirilmiştir. Daha güneyde kalan Amik Ovası-Kürt Dağı ve Antakya-Kuseyr yörelerindeki silahlı direnişte ise genel olarak iki dönem göze çarpmaktadır. Bunların ilki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 1920 yazına kadar geçen zaman dilimi olup bu dönemde bölgede Türkler, Araplar ve Fransızların mücadelesi söz konusudur. İlgili dönemde Fransızlar bölgede yine Ermenilerin desteği ile hâkimiyet sağlama peşindeyken Araplar da bağımsız bir devlet kurarak kendi varlıklarını ortaya koymaya çalışmaktaydı. Türkler ise vatanlarını savunabilmek adına çete faaliyetleri ile direnişe geçmişlerdi. Bölgedeki silahlı direnişin ikinci dönemi ise 1920'nin ikinci yarısıdır. Bu dönem Fransa'nın Temmuz 1920'de Halep'e girmesi ve Faysal Arap Hükümeti'ni ortadan kaldırması nedeniyle Türk-Fransız mücadelesine sahne olmuştur. Bu dönemde bölgedeki Türk çetelerinin faaliyetleri, Arap etkisinden kurtularak tamamen Ankara Hükümeti'nin kontrolüne girmiş ve böylece Hatay bölgesinin tamamında Kuvâ-yı Milliye daha organize hâle gelmiştir.²

2. İskenderun'un İşgali

I. Dünya Savaşı'nın bittiği ve Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte, düşman ordusu Halep-Kilis arasında mülki açıdan Kilis'e bağlı olan Katma mevkiinde bulunuyordu. Katma, Hatay'ın şimdiki sınırlarına 30-40 km mesafede olduğundan savaş süresince Hatay topraklarına hiçbir düşman kuvveti girmemişti. Misak-ı Millî'nin 2. maddesindeki "Mütareke imza edilirken işgal altında bulunmayan Osmanlı toprakları bir külldür. Bu topraklar tefrik kabul etmez" cümleleri Hatay'ın durumu ile tamamen örtüşüyordu.³

¹ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, "1923-1939: Görelî Özerklik-1" *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1 ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 279-280; Yusuf Sarımay, "Atatürk'ün Hatay Politikası -I- (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/ 34, s. 3; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: TTK Basımevi, 1966, s. 1

² Erol Seyfeli, "Millî Mücadele'de Hatay (Silahlı Mücadele Devri) 1918-1923", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988, s. 223-224; Süleyman Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Hatay Tarihi", *Hatay Tarihi*, T.C. Hatay Valiliği, Ankara: Anıt Matbaa, 311-345.

³ Melek, *Hatay Nasıl*, s. 2

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihte işgal altında olmayan toprakların yeni bir işgale uğramayacağı düşünülse de İtilaf devletleri mütarekenden hemen sonra Anadolu'da geniş çaplı bir işgal hareketine giriştiler.⁴ İtilaf devletleri bu işgalleri, mütarekenin "İtilaf devletleri güvenliklerini tehlikede gördükleri yerleri işgal edebilecekler" şeklindeki 7. maddesine dayandıırıyordu. Bu bağlamda İtilaf devletleri, Anadolu'da ilk olarak Kasım 1918'de İskenderun'u işgal etti. Akabinde Türk Ordusunun bölgeden çekilmesi ile birlikte Aralık ayında Dörtyol, Mersin-Tarsus, Adana ve Torosların işgali gerçekleşti. 1919 yılına gelindiğinde ise bütün Çukurova, Fransız işgali altına girmişti.⁵

Mondros Mütarekesi gereği Almanların Osmanlı topraklarından ayrılmaları gerektiğinden Liman von Sanders, 31 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'nı Mustafa Kemal Paşa'ya devretmişti.⁶ Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'nı devralan Mustafa Kemal Paşa, mütareke şartlarını öğrendiğinde tepkisi "Devlet-i Aliye-i Osmaniye bu mütarekename ile bilakaydüşart düşmanlara teslimine muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilası için ona muaveneti de vaad etmiştir..."⁷ şeklinde oldu. Mütarekede geçen bazı deyim ve coğrafi isimlerin muğlak olduğuna gördüğünden, İngilizlerin mütarekeyi istedikleri gibi yorumlayabilmek adına kasıtlı olarak belirsiz bıraktığını düşündü. Bu hususların açıklığa kavuşturulması gerektiğini Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya telgrafla bildirmesine rağmen İstanbul'la olan yazışmalarından elle tutulur bir netice alamadı.⁸ Mustafa Kemal Paşa, 3 Kasım 1918 günü birliklere gönderdiği grup emrinde, Suriye Vilayeti'nin kuzey sınırının Suriye sınırı sayılması gerektiğini belirtti. Bu sınırın Lazkiye kuzeyinden başlayıp Hanşeyhun güneyinden geçerek doğuya uzandığını "İskenderun, Antakya, Cebelsem'an, Katma, Kilis havalisinin Türklerle meskûn ve Halep ahalisinin de dörtte üçünün Arapça konuşan Türk olduğunun her işlemde hatırlanmasını, her davada bunun esas ittihaz edilmesini" bildirdi.⁹

İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesine aykırı istek ve davranışları ilk olarak İskenderun'da ortaya çıktı. İngilizler, 26 Ekim 1918'de Halep'i işgal etmişlerdi. Mondros Mütarekesi'nin akabinde ise İngiliz kuvvetleri komutanı General Allenby ile Fransız askerî yetkilileri, ortak bir harekâtla İskenderun Limanı'nın işgaline karar verdiler. Bu sırada bir İngiliz birliği Halep'ten Antakya'ya gelmiş, ancak birkaç gün sonra geri

⁴ Nejla Günay, "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*. ed., Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 107.

⁵ Seyfeli, "Millî Mücadele'de", s. 71; Ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Hatipoğlu, *Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 1999.

⁶ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, s. 1; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 27 (Mart 1959), Belge 690/C.

⁷ Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s.197-198.

⁸ Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş*, s. 9-11; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 27 (Mart 1959), Belge 714-715.

⁹ Nimet Arsan, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, 1964, s.16, 17-20; Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş*, s. 11; Tekin, *Hatay Tarihi*,199.

çekilmişti.¹⁰ Mütarekenin imzalanmasından dört gün sonra 3 Kasım 1918'de, bir Fransız deniz subayı ve bir İngiliz binbaşısını İskenderun Limanı'na getiren "Arbalet" isimli Fransız mayın tarama gemisi, beyaz bayrak çekerek Türk yetkililerden görüşme talep etti. Bunun üzerine İskenderun Mevki Kumandanı ve Bahriye Müfrezeleri Kumandanı Fransız muhribine gittiler. Gemideki İngiliz binbaşısı, İtilaf kuvvetleri başkumandanı General Allenby'nin emriyle ve mütareke koşullarının ikinci maddesi gereğince limandaki torpillerin taranacağını, torpillere tarandıktan sonra da kente askeri birlik çıkarılacağını yazılı ve sözlü olarak Türk tarafına bildirdi.¹¹ Buna karşılık mevki kumandanı, mütareke şartlarında bu maddelerin olup olmadığı konusunda malumatları olmadığını ifade etti. Ayrıca asker çıkarma girişiminde bulunduğu takdirde buna engel olacaklarını, mütarekeyi ihlal sorumluluğunun ise İngilizlerde olacağını belirtti. Bunun üzerinde İngiliz subay üst makamlara sorulup bilgi alınmasını önererek beyaz bayrak çekili olan gemiyle limanda beklemeye başladılar.¹²

Fransızların yanı sıra İngilizler de İskenderun'a asker çıkarma girişimlerinde bulunuyordu. Bu doğrultuda Halep'teki kuvvetlerine erzak sevk etme ve İskenderun-Halep şosesini onarma bahanesiyle İskenderun'a asker çıkarma ve erzak depolama talebinde bulundular. İngilizlerin gerçek amacı, 7. Ordu'nun geri çekilme yolunu keserek orduyu Musul'da olduğu gibi teslim zorlamak, İslâhiye'de Ermeni çetelerini harekete geçirmek ve böylece İskenderun ve sonrasında Kilikya'nın işgaline zemin hazırlamaktı.¹³

Fransız ve İngilizlerin bu taleplerine karşılık bölgedeki 41. Fırka Kumandanı, 4 Kasım 1918'de Fransızların torpil taramasına yardım edileceğini fakat İskenderun-Halep şosesinin işgaline izin verilmeyeceğini, yüklü gelecek olan vapurların da limanda bekletileceğini bildirdi. Bunun üzerine görüşme için görevlendirilen İngiliz subayı erzak dolu vapurların ve İskenderun'u işgal etmek üzere görevlendirilen askeri kuvvetlerin, 6 Kasım'da İskenderun'a geleceklerini bildirerek gemisine döndü.¹⁴

Fransızların mayın taramasına Osmanlı Hükümetinin de muvafakat vermesinden ötürü 4 Kasım'da İskenderun Limanı'na gelen beş Fransız torpidosu, İskenderun Körfezi'ndeki mayınları toplamaya başladı.¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, aynı gün öğleden önce Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Riyasetine bildirerek mütarekede karaya asker çıkarmaya dair bir madde olmadığından asker çıkarılmasına izin vermediklerini bildirdi.¹⁶

¹⁰ Süleyman Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi", s. 322.

¹¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 12; Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş*, s. 12-13; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 28 (Haziran 1959), Belge 716.

¹² Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 199-200; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 27 (Mart 1959), Belge 716, 719, 720.

¹³ Şerafettin Turan, "Mondros Mütarekesi Ertesinde Mustafa Kemal'in Orduya, Siyasete ve İngilizlerin Tutumuna İlişkin Düşünceleri", *Belleten*, 46/182, (Nisan 1982), s. 342.

¹⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 28 (Haziran 1959), Belge 735, Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 200-201.

¹⁵ Erol Seyfeli, "Millî Mücadele'nin İlk Kurşunu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13/35 (Temmuz, 1996), Ankara, 1996, s. 399.

¹⁶ Ahmet Hulki Saral ve Tosun Saral, *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1970, s. 26; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 29, (Eylül 1959), Belge 743.

İngilizlerin niyetini sezen Mustafa Kemal Paşa, emrindeki kuvvetlere, İskenderun'a her ne sebeple asker çıkarılacak olursa olsun gerektiğinde silah kullanarak bu durumu engellenmeleri emrini verdi. Çünkü stratejik bir öneme sahip olan İskenderun-Halep şosesinin işgali, bu yolun güneyindeki birlikleri tehlikeye atacaktı. İskenderun'un işgali halinde, buradaki birliklerin İngilizlere teslim olma durumu söz konusu olacağından böyle bir tedbir gerekiyordu. Ayrıca birliklerin daha güvenli olan İslâhiye'ye çekilmesi için de talimat verdi. 5 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti'ni bilgilendirdiği telgrafında bu hususla ilgili, 20. Kolordu'nun İngilizlere sezdirmeden bir gece yürüyüşüyle İslâhiye'ye çekilmesini ve kolordunun hareketi sona erinceye kadar İskenderun'da İngilizlerin karaya çıkmasının ateşle önlenmesi emri verdiğini yazıyordu.¹⁷

Mustafa Kemal Paşa, 6 Kasım 1918 günü Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği telgrafta, İngilizlerin gerçek niyetlerinin İskenderun'u işgal etmek olduğunu, bu nedenle doğuracağı kötü sonuçlardan dolayı İngilizlerin emirlerini yerine getiremeyeceğini bildirdi. Kendinden ötürü çeşitli suçlamalarla karşılaşılması için de yerine başka bir komutan tayinini isteyerek istifa etti.¹⁸

Mondros'taki İngiliz Amirali, 7 Kasım 1918'de Bahriye Nezareti'nden bir telgraf çekti. Bu telgrafta mütarekenin 7, 10 ve 16. maddeleri gereğince, İngiliz İşgal Komutanı General Allenby tarafından bildirilecek süre zarfında, İskenderun'un teslim edilmesi isteniyordu. Aksi takdirde ise Allenby'nin şehri zorla işgal edeceği bildirilerek İskenderun kumandanına talimat verilmesi isteniyordu. 20. Kolordu'nun İslâhiye'ye çekilme harekâtı tamamlanmış olduğundan Mustafa Kemal Paşa, 7 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'a asker çıkarma girişimlerine ateşle engel olunması emrinin kaldırıldığını bildirdi.¹⁹

8 Kasım 1918'de Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Kasım tarihli telgrafına cevap veren Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, İtilaf devletlerinin "şehri teslim tekliflerine hak ve selâhiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için mütareke feshedilmeyeceğinden bahisle, müracaat vukuunda İskenderun'un tahliye ve teslim olunması emrini verdi." Sadrazam, İskenderun'un İngilizler tarafından işgaline İtilaf subaylarına karşı sert ve soğuk muamelede bulunulmasını gerekçe göstermekteydi.²⁰

İstanbul'dan gelen emir üzerine 9 Kasım 1918 günü, İskenderun Körfezinde bulunan İtilaf devletlerinin İskenderun Körfezi Bahriyesi Amiri Cautelas Torpidosu Kumandanı Kaptan David Beauregard ile İskenderun Mevki Kumandanı Kaymakam Ali Bey arasında İskenderun'un tahliyesi için bir protokol imzalandı. Buna göre;

¹⁷ ATASE, Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999, s. 5.

¹⁸ Arsan, *Atatürk'ün Tamim*, s. 19-20. Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 201.

¹⁹ ATASE, *Türk İstiklâl*, I, s. 77, Tekin, *Hatay Tarihi*, s 202; Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, çev., Kemal Köprülü, Ankara: TTK Yayınları, 2011, s. 30-31.

²⁰ ATASE, *Türk İstiklâl*, I, s. 77.

1. İskenderun şehri ve civarı, 9 Kasım 1918 sabahından itibaren öğleye kadar Osmanlı ordusu tarafından tamamen tahliye edilecektir.
2. Aynı gün Arsuz mıntıkasından öğleden sonra gelecek münferit küçük müfrezeler, şehir civarından geçerek Payas yolunu tutabilir.
3. Gecedan önce bütün müfrezelerin Sarıseki noktasının kuzeyine geçmiş olması gerekir.
4. 10 Kasım 1918 saat 08:00'dan itibaren doğuda ve güneyde Amanos Dağları, batıda ve kuzeyde İskenderun Körfezi ile çevrili mıntıkada Payas'a kadar uzanan saha, Osmanlı ordusu tarafından tamamen boşaltılacaktır. Bu saatten itibaren bu mıntıkada rastlanan her asker harp esiri olacaktır. Gerek İtilaf devletleri kuvvetlerine gerekse sivil ahaliye karşı herhangi bir şekilde düşmanca davranışta bulunacak her asker derhal kurşuna dizilecektir.
5. İskenderun'da ve boşaltılacak mıntıkada kalmış olan askeri malzeme yerlerinde bırakılacak ve bu konuda gereken işlem diğer antlaşmalarla çözümlenecektir.
6. Mülkiye memurları, polis ve liman memurları İskenderun'da kalarak tahliyeye iştirak edeceklerdir. Bunlar bu tahliye maddelerine dâhil değildirler.²¹

İskenderun'da bulunan 41. Fırka, Harbiye Nezareti'nin emri üzerine 8 Kasım'dan itibaren Payas ve kuzeyine çekilmeye başlamıştı. Fırkanın son birliği Belen'den 9 Kasım akşamüzeri ayrıldı ve aynı gece Sarıseki'nin kuzeyine geçti. Antakya'da bırakılan son bölük de Reyhaniye üzerinden 24. Fırka'ya katıldı.²²

41. Fırkanın Harbiye Nezareti'nden aldığı emirle çekilmesinin hemen ardından, 9 Kasım 1918'de öğleden sonra on beş kişilik bir İngiliz müfrezesi, İskenderun'a çıkarak işgali resmen başlattı. İngilizler burada çok durmadan çekilerek Dört Yol'a gittiler. 10 Kasım 1918 günü ise Fransızlar, Cautelas adlı savaş gemisinden İskenderun'a asker çıkardı.²³

11 Kasım 1918'de İskenderun'da erzak ambarı önünde biriken halkı bahane eden Fransız torpido kumandanı David Beauregard, verdiği emirle şehirde bulunan Türk memur, polis, bekçi ve jandarmalarının İskenderun'u derhal terk etmelerini bildirdi.

²¹ ATASE, Türk İstiklâl, I, s. 79, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 29 (Eylül 1959), Belge 758.

²² ATASE, Türk İstiklâl, I, s. 79-80. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 29 (Eylül 1959), Belge 752, 754, 758; 30, Belge 762-765.

²³ Süleyman Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul: Yeditepe, 2009, s. 94; Seyfeli, "Millî Mücadele'nin", s. 399; Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi", s. 322-323; 8 Kasım 1918 tarihinde İstanbul Hükümeti tarafından İskenderun'un İngilizlere teslim edilmesi için bir emir gönderilmiştir. 9 Kasım günü ise iki filika içerisinde bulunan bir İngiliz ve bir Fransız subayının beraberlerindeki 25 askerle İskenderun Limanı'na çıkmaları bölge için işgalin başlangıcı olmuştur. Bkz. Mikail Kolutek, "Millî Mücadele'de Kadiri ve Çevresi", *Osmaniye Araştırmaları-I*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020, s. 265. Fransız Suriye bölüğü komutanı Amiral Vivrey, İskenderun'un cumartesi günü Fransız ve İngiliz donanması tarafından şiddet olayı olmadan teslim alındığını, Fransız ve İngiliz bayraklarının bölgede dalgalandığını ve kutlama için 21 top atışı yapıldığını belirtmiştir. Onur Çapar, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Doğu Akdeniz'de Stratejik Bir Fransız Yatırımı: İskenderun Limanı", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 3/2 (2020), s. 86.

Fransız işgal komutanı tarafından şehri terk etmesi istenen görevliler emre uyararak şehri terk ettiler. Bu kişiler, Osmanlı hükümeti tarafından görev yerlerini terk etmemeleri istenmiş olmasına rağmen İskenderun'dan ayrılmışlardı. Bu nedenle Payas'tan geri çevrilerek İskenderun'a döndüler. Kaymakam Şevket Bey, Fransız İşgal Komutanı'nı protesto ederek yönetimin kendinde olduğunu bildirince kaymakam ve liman reisi Fransız komutan tarafından tutuklandı. Dayak ve hakarete tabi tutulduktan sonra yaralı ve bitkin bir halde sıska-çıplak eşeklere bindirilip İskenderun sokaklarında dolaştırılarak tahkir edildiler. 24 saat bir ahırda hapsedildikten sonra da asker koruması altında bir kayıkla Payas'a sürgün edildiler.²⁴

Fransızların şehre çıkardıkları ilk kuvvetlerini, 14 Kasım 1918 tarihinde asıl işgal kuvvetleri izledi. 15 Kasım sabahı ise Belen, Fransızlar tarafından işgal edildi.²⁵ Fransızlar İskenderun'u işgal ettikten birkaç gün sonra "İskenderun-Halep şosesi İtilaf devletlerinin işgali altına alınmıştır. Fakat buradaki Osmanlı mülki idaresi kemakân devam edecektir." şeklinde bir bildiri yayınladılar. Bu işgal İskenderun kaymakamına da resmen tebliğ edildi. Bu sırada Halep'te bulunan Kral Faysal da Antakya'yı resmen Halep Faysal Hükümeti'ne bağladığını açıklamıştı. Bunun üzerine 7 Aralık 1918'de İskenderun'a gelen bir Fransız taburu, Antakya'yı işgal etti.²⁶

Fransa işgal sonrasında Albay De Piepape aracılığıyla işgal yönetiminde görev alacaklara yönelik bir talimatname hazırlamıştı. Bu talimatnamede yerel halktan gelebilecek tepkileri engellemek amacıyla, onlara ilerleyen süreçte geniş bir özerklikten faydalanacakları duygusunun verilmesi isteniyordu. Fransa bir işgal yönetimi tesis etmek amacıyla İskenderun belediye başkanlığı ve kaymakamlığına bir Hristiyan olan Jozef Makzume, Antakya kaymakamlığına ise Yahyazade Adalı Hacı Mehmet Efendi'yi atadı.²⁷ Fransızlar yaptıkları bu görevlendirmelerde Arap eşraf üzerinde çıkar çatışmaları meydana getirerek kontrollerini kolaylaştırmayı amaçlıyordu. Bunda da kısmen başarılı oldular. Bu atamaları sürekli değiştirerek eşraf arasındaki denge ve rekabeti korumaya çalışıyorlar, atamaları yaparken de eşrafın tepkisine ve kendilerine sağlanan menfaatlara göre hareket ediyorlardı. Fransa bu şekilde işgal bölgelerini kontrol etmeye çalışırken, Fransız işgaline ve Arap çete hareketlerine Türkler tarafından ilk fiili karşı duruş 1919 yılı başında başladı. Bu karşı duruşun en önemli sebeplerden birisi de, Fransız işgal güçlerinin içinde Ermenilerden kurulu bir lejyonun bulunmasıydı. Fransız işgali savaş öncesi olaylardan dolayı Türklere kin ve nefret besleyen Ermeniler için iyi bir fırsat olmuştu. Ermeniler, Fransız askerleriyle beraber Fransız üniformasıyla

²⁴ Taha Toros, Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova, Ankara; 2001, s. 9; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt I*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1977, s. 45-46; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 31 (Mart 1960), Belge 775.

²⁵ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 212.

²⁶ Melek, *Hatay Nasıl*, s. 2.

²⁷ Nuri Aydın Konuralp, *Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, İskenderun: Hatay Postası Yayınevi, 1970, s. 14-15; Serhan Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 29.

Türklere karşı savaşılmaya başladılar. Bu nedendir ki işgale karşı ilk silahlı direniş, tehcir sırasında Ermenilerin yerleştirdikleri bölgelerden biri olan Dört Yol'da gerçekleşti.²⁸

3. Hatay Direnişinin Başlaması

3.1. Dört Yol'un İşgali ve İlk Kurşun

İskenderun'u işgal eden Fransızlar, 27 Kasım 1918'de, İskenderun merkez olmak üzere Belen, Antakya ve Harim kazalarını da içine alan İskenderun Sancağı'nı kurarak başına Fransız bir askerî vali tayin ettiler.²⁹

Fransızlar İskenderun Limanı'nın kontrolünü ele aldıktan sonra sürekli olarak buradan asker çıkarıp Adana ve Halep dolaylarına sevk etmeye başladılar. Fransızların bu kuvvetleri arasında gönüllü Ermeni birlikleri de bulunuyordu.³⁰ 11 Aralık 1918 günü, o dönemde Adana Vilayeti'ne bağlı bir kaza merkezi olan Dört Yol işgal edildi. 7 Aralık'ta Antakya'nın, 19 Aralık'ta ise Hassa'nın işgal edilmesinden sonra ise Hatay yöresi tamamen Fransız işgaline girmişti. Fransızların bölge politikası, işgal hareketlerinde Ermenilere yer verilmesi ve yörenin idari yönden Ermenileştirilmesine dayanıyordu.³¹ Bu nedenle Dört Yol'u işgal ederken de 400 kişilik bir Ermeni birliğinden faydalanmışlardı.³² Bu birliğe mensup askerler, Türklere ait on iki evi basıp eşya ve paralarını gasp etmiş, bir kadını boğazından yaralamış ve Osmanlı jandarmasını kasabadan çıkarmışlardı.³³

Ermeni lideri Bogos Nubar Paşa, 1916 yılında Fransız temsilcisi F. George Picot ile İngiliz Temsilcisi Mark Sykes arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasına, Kilikya'da Türklere karşı savaşacak "Doğu Lejyonu" adlı birlik kurulması maddesini koydurmuştu. Çukurova bölgesine temelli yerleşmeyi düşünen Ermeniler, Adana ve havalisini "Büyük Kilikya", Hatay yöresini de "Küçük Kilikya" olarak kabul ediyorlardı. İki bölge arasında ulaşım ince bir şerit halinde uzanan Dört Yol ve Payas boğazlarından geçtiğinden, buralara hâkim olunarak bu yolun emniyet altına alınması Ermeniler için oldukça

²⁸ Ada, *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, s. 29-30; Geniş bilgi için bkz. Kadir Aslan, *Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*, İskenderun: Dört Yol Belediyesi Yayını, 2008; Kemal Çelik, "Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), Temmuz 1988, s. 477-486;

²⁹ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 214; Mahmut Bolat, "İşgalden Ankara Antlaşması'na Kadar Fransızların Hatay'da Uyguladıkları Politikalar (1918-1921)", *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, haz., Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, s. 985.

³⁰ Ahmet Cevdet Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*, Adana, 1969, s.158; Aslan, *Millî Mücadelede*, s. 32.

³¹ BOA. MV. 217/137; BOA. HR. SYS. 2555-2/26, 27; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 128-129.

³² Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında*, s.158; Aslan, *Millî Mücadelede*, s. 35.

³³ BOA. HR. SYS. 2544-8/19-21; 2555-2/39-45; BOA. BEO. 340957; Çelik, "Millî Mücadelede", s. 481. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 33, (Eylül 1960), Belge 823.

önemliydi. Fransızlar açısından ise Çukurova'da kurulacak bir Ermeni Devleti, Türkiye ile Suriye arasında tampon görevi görecekti ve Türkiye'nin doğrudan müdahalesini önleyerek Suriye'deki Fransız hâkimiyetine bir güvence teşkil edecekti.³⁴

Dörtyol ve Payas üzerindeki bu emeller nedeniyle bölgede Türk-Ermeni mücadelesi başlamış, Birinci Dünya Savaşı sırasında da Suriye ve Lübnan'a buralardan çok sayıda Ermeni tehcir edilmişti. Savaşın Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlubiyeti ile sonuçlanmasından sonra Fransızlar, tehcir edilen Ermenileri yeniden Dörtyol'a ve yörenin diğer şehirlerine yerleştirdiler. Böylece bir müddet sonra Dörtyol'daki Ermeni nüfusu 12.000 kişiyi aştı. Bölgeye yerleşen Ermeniler, Fransızların da yardımıyla köylerde yoğun terör faaliyetleri ve tedhiş hareketlerine girişerek halkı yıldırmaya çalıştılar.³⁵

Fransızların Anadolu'nun güneyindeki işgallerini sürdürebilmek adına sürekli Ermeni gönüllüleri kullanmasının üç temel nedeni bulunmaktaydı. Bu nedenler şu şekildeydi:

1. Bölgenin işgali için Fransızların yeterli sayıda askerinin bulunmaması
2. İşgal edilen yerler hakkında Ermenilerin bilgilerinden yararlanmak istemeleri
3. Ermenilerin Türklere karşı duydukları intikam hissinden faydalanma düşüncesi

Fransızlar tarafından desteklenen Ermenilerin kindar ve acımasız davranışları, bu bölgelerde Millî Mücadelenin daha erken başlamasına neden olan en temel etken oldu.³⁶

Fransız idaresinin Ermenileri koruyup kollaması, Ermenilerle Türkler arasında daha önceden yaşanmış olaylar, iki halk arasında dostça yaşamayı imkânsız hâle getirmişti. Ermenilerin Dörtyol'a geldikleri ilk günden itibaren olaylar meydana gelmeye başladı. Ermeniler şehre gelen Türk köylülerin hayvanlarını, tehcir esnasında müsadere edilmiş Ermeni malı olduğu iddiasıyla alıkoymaya başladılar. Ermeni çeteleri ve Fransız taburundaki gönüllü Ermeniler her gece sokaklarda olay çıkarıyor, taşkınlık ve saldırgan tutumlarıyla yöredeki Türkleri taciz ederek evlere baskınlar düzenliyorlardı. Dörtyol civarındaki köylere de baskınlar yaparak, yağmaya başlamışlardı. Köylüler Dörtyol'a gidemez hale gelmiş ve zulüm çekilmez boyutlara ulaşmıştı. Türklerin Fransız idarecilerine yapmış oldukları şikâyetler ise Fransız idarecilerin Ermenilerin tesiri altında kalmasından ötürü sonuçsuz kalıyordu. Ayrıca Fransızların Dörtyol'a gönderdikleri işgal kuvvetlerinin büyük bir kısmı Ermeni İntikam Müfrezesi'nden oluşuyordu. Soygun, saldırı, işkence ve intikam amacıyla adam yaralama, öldürme olayları günden güne hızla artmaya başladı. Bu şekilde bölge kendileri için yaşanamaz

³⁴ BOA. HR. SYS. 2555-2/39-45; Seyfeli, "Millî Mücadele'nin", s. 399-400; Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi", s. 323.

³⁵ Hatipoğlu, *Orta Toros*, s. 53.

³⁶ 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, İskenderun: Sabah Ofset Basım ve Yayın, 2010, s. 82.

bir hale gelmeye başlayan Türkler, birer ikişer dağlara kaçarak ya da Dört Yol'un hemen güneyinde bulunan Özerli Köyü'nde toplanarak Ermenilerle mücadeleye karar verdiler.³⁷

Bu arada Amiral Caltrophe, Osmanlı Hükümeti'nin halka yapılan kötü muamelelerle ilgili şikâyetlerini, 18 Aralık 1918'de General Allenby'ye bildirmiş fakat bu hususta çok geç kalınmıştı. Çünkü taraflar arasındaki ilk büyük silahlı çatışma, bu tarihten bir gün sonra 19 Aralık 1918'de Karakese köyünde meydana geldi.³⁸

Fransız ve Ermeni zulüm ve işkencelerini Halep'teki İngiliz işgal kumandanına şikâyet eden Özerli köyü muhtarı Şeyhmuşzade Mehmet Ağa ile azalardan Abdülkadir ve Ağazade Yusuf Ağa elleri bağlı şekilde, Fransız komutanının kapısı önünde süngülenerek şehit edilmişlerdi.³⁹ Ermeniler, Özerli köyünde Türklere ait hayvanlara sahip çıkarak zorla alıp götürmek isteyince, bu haksızlığa tahammül edemeyen Ömer Hoca'nın oğlu Mehmet (Kara) kavgaya tutuştuğu Ermenilerden ikisini vurduktan sonra Karakese köyüne kaçarak kurtulmuştu.⁴⁰ Ermenilerin bu olayı Fransızlara şikâyet etmesi üzerine, Fransızlar tarafından Karakese köyüne baskın düzenlendi. Yöre halkı kendisini müdafaa etmek üzere köy girişinde taştan engellerle barikat oluşturup Fransızlara silahla karşılık verdi. 19 Aralık 1918 günü meydana gelen bu direnişte, ilk kurşunu atan ve ateş emrini veren yine Ömer Hoca'nın oğlu Kara Mehmet'ti.⁴¹ Bu olay Millî Mücadele'nin başlangıç noktası ve Kara Mehmet'in işgalcilere karşı attığı kurşun da, Millî Mücadelenin ilk kurşunu oldu.⁴² Fransızlar beklemedikleri bu direniş karşısında 15 ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Takviye almak ve tekrar saldırıya geçmek amacıyla Dört Yol'a dönen Fransız askerleri jandarma komutanı Teğmen Hasan'ı da sebepsiz ve suçsuz yere ağır bir şekilde yaraladılar.⁴³

³⁷ BOA. BEO. 340957; BOA. HR. SYS. 2555-2/39-45; Ahmet Faik Türkmen, *Hatay Manda Tarihi Silâhlî Mücadele Devresi*, Cilt IV. İstanbul: Tan Matbaası, 1939. s. 945-946.

³⁸ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 216. Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında*, s. 158; Aslan, *Millî Mücadelede*, s. 41, Seyfeli, "Millî Mücadele'nin" s. 400-401; Çelik, "Millî Mücadelede", s. 482

³⁹ BOA. HR. SYS. 2555-3/113; Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 305, 306; Süleyman Hatipoğlu, "Millî Mücadelenin İlk Kurşunu Hatay-Dört Yol'da Atıldı", *Dr. Mehmet Tekin Armağanı*, ed., Sacit Uğuz ve Bülent Arı, Color Ofset Matbaacılık, Hatay, 2016, s. 163; Fatih Özçelik, "Çokmerzimen'de (Dört Yol) Ermeni Olayları", *Turkish Studies*, 8/11 (2013), s. 234.

⁴⁰ Aslan, *Millî Mücadelede*, s. 42; Seyfeli, "Millî Mücadele'nin" s. 400-401; Çelik, "Millî Mücadele'de", s.482, Hatipoğlu, "Millî Mücadelenin", s. 163.

⁴¹ Aslan, *Millî Mücadelede*, 42; Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 216.

⁴² Aslan, *Millî Mücadelede*, s.218; Seyfeli, "Millî Mücadele'nin", s. 401-402; Çelik, "Millî Mücadelede", 483; ATASE, *Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi*, Cilt IV, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009, s. 55-56

⁴³ Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında*, s.159.

3.2. İşgale Karşı İlk Direniş Hareketleri

3.2.1. Kara Hasan Çetesi

Karakese Köyü'deki çarpışmanın intikamını almak isteyen Fransızlar, Dört Yol civarında Çaylı köyünden olan Osman oğlu Mustafa adında bir Türk gencini Kurtkulağı denilen mevkide şehit ettiler.⁴⁴ Bu tarz hadiseler, canını ve namusunu korumaya çalışan bölge halkını direnişe sevk etti. Halk ellerindeki paralarla hatta hayvan ve mallarını satarak imkânları ölçüsünde silahlanmaya başladı.⁴⁵ Dört Yol köylerinden çok sayıda genç dağa çıkarak çete faaliyetlerini başlattı. Bu çetelerin en güçlüsü ve en ünlüsü Kara Hasan Çetesi'ydi. Şehit edilen Osman oğlu Mustafa'nın kardeşi olan Kara Hasan, kardeşinin intikamını almak gayesiyle on beş akrabası ile silahlanıp Kuzuculu köyünde teşkilatlanarak Fransızlara karşı millî direnişe başladı. Kara Hasan kardeşinin intikamını almak amacıyla, Ocaklı yolunda on beş kişilik bir Ermeni kafilesi ile çatışmaya girdi. Bu çatışmada Ermenilerin bir kısmını öldüren bir kısmını da yaralayan Kara Hasan ve adamları dağa çekildiler, işeleri ise yöre ahalisince temin ediliyordu. Büyük ve kuvvetli bir milli teşkilat meydana getirerek bölgede nam salan Kara Hasan Çetesi'nin mevcudu kısa sürede 300 kişiye ulaşmıştı.⁴⁶

Kara Hasan kuvvetlerinin direnişi, Fransız ve İngiliz kuvvetlerini oldukça rahatsız etti. Nihayet 5 Eylül 1919'da birisi İngiliz, diğeri Fransız olmak üzere iki piyade taburu, bir sahra ve bir dağ bataryasından meydana gelen kuvvetli bir müfreze hazırlandı. Bu birlik Kara Hasan Çetesi'ni ortadan kaldırmak üzere Karakese köyü üzerinden ve Ziyaret Tepesi'nden başlayarak Nur Dağı'nı taramaya başladı. Kara Hasan ve arkadaşları ise Dört Yol'un güneydoğusunda Rabat köyü arkasındaki 1115 rakımlı Gürlevik mevkiinde savunma için tertiplendi.⁴⁷ Takviyeli ve tam donanımlı İngiliz ve Fransız kuvvetleri, milli kuvvetlere 300 metre kadar yaklaştıkları bir sırada ateşle karşılaştılar ve bir hayli kayıp vererek akşama doğru Dört Yol'a çekilmek mecburiyetinde kaldılar.⁴⁸

3.2.1.1. Hamamköy Baskını

Bu olaydan sonra da Kara Hasan müfrezesi Fransız kuvvetlerine rast geldiği yerde taarruza ve rahatsız etmeye devam etti.⁴⁹ Fransızlar, İskenderun İskelesi'nden devamlı surette asker ve araç çıkararak Adana, Halep bölgelerine gönderiyorlardı. Bu sebeple İskenderun-Belen-Kırıkhan-Reyhanlı-Halep yolu üzerinde sürekli olarak Fransız mühimmatı sevk ediliyordu. O zamana kadar Dört Yol kasabasının hemen kuzeyinde Kuzucular köyünde bulunan Kara Hasan müfrezesi, bu durumu engellemek amacıyla Ömer Hoca oğlu Mehmet Ağa, Bıyık Hacı Ağa, Yusuf Ağa müfrezeleri ile birleşerek 400'e yakın millî kuvvetle, 8 Şubat 1920'de Hamamköy kuzeyinde Muratpaşa Boğazı'na geldi.

⁴⁴ Hatipoğlu, "Millî Mücadelenin", s. 164.

⁴⁵ Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi", s. 325.

⁴⁶ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 63. Çelik, "Millî Mücadelede", s.483

⁴⁷ Hatipoğlu, *Filistin Cephesi'nden*, s.100-101.

⁴⁸ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, IV, s. 63.

⁴⁹ Saral ve Saral, *Vatan Nasıl*, s. 27;

Civardaki tepelerde pusu kuran müfreze, İskenderun'dan gelip Kırıkhan yolu üzerinde ilerleyen Fransız taburuna baskın yaptı. Müfreze, Fransızlara oldukça ağır kayıplar verdirildikten sonra Halep istikametine geri çekildi. 400 kadar silah ve yüzlerce sandık mühimmatın yanı sıra birçok hayvan elde geçirilerek Kuvâ-yı Milliye'ye yardımcı olan silahsız köylülere dağıtıldı.⁵⁰

3.2.1.2. Meydan-ı Ekbez Çarpışması

Fransızların Hassa ilçesine bağlı Meydan-ı Ekbez köyünde bir hastanesi ve bu hastaneyi savunan bir müfrezesi bulunmaktaydı. Köyün ve Hassa istikametinin ele geçirilmesi güvenlik bakımından oldukça elzem olduğundan Kara Hasan, Hassa civarında Şehli ve Tiyek köylerinde bulunan Kuvâ-yı Milliye müfrezesi ile de haberleşerek buraya baskın yapmayı kararlaştırdı. 6 Mart 1920'de Meydan-ı Ekbez köyü sarıldı ve burada şiddetli çarpışmalar yaşandı. Kuşatılan kuvvetlerini kurtarmak için bir takviye müfrezesi gönderen Fransızlar, çarpışma günlerce sürse de Hassa ve Meydan-ı Ekbez'i boşaltmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Hassa'da millî hükümet adına bir idare tesis edildi. Diğer taraftan bir Fransız savaş gemisi, Dört Yol'un üç km batısında ve denize yakın bir yerde bulunan Çaylı köyünü bombalamaya başlayınca, köy halkı Kuzuculu ve Örencik köylerine sığınmıştı. Kara Hasan müfrezesi bölge halkına yardım için Hassa'dan Kuzuculu'ya geldi, 7 Mayıs 1920'de de Payas'a taarruz etti. Çarpışma birkaç saat sürdüyse de Payas ele geçirilemedi. Bunun üzerine Toprakkale civarındaki Mustafabey İstasyonu yakınında demiryolu tahrip edilerek o gün Adana'dan gelen tren raydan çıkarıldı.⁵¹

3.2.1.3. Erzin'in Geri Alınması

Dört Yol'dan sonra Erzin'i işgal etmeye çalışan Fransızlar buraya önce Say-Burnaz üzerinden girmek istemişler fakat Erzin halkının direnişi karşısında başarılı olamamışlardı.⁵² Fransızların başarısız olan ilk girişimlerinden sonra bu defa Kısık Boğazı üzerinden Erzin'e girmeyi denediler. Erzin halkı mühimmat yetersizliği asker azlığı nedeniyle direnemeyince Fransızlar Erzin'e girdiler. Çarlı meydanındaki hükümet konağına gelerek trampetler eşliğinde Türk bayrağını indirip yerine Fransız bayrağı çektiler. Fransız komutanı yanındaki tercümanı vasıtasıyla halka hitaben "Ey Erzinliler 600 seneden beri bayrağı atında yaşadığınız Osmanlı İmparatorluğu'nun bir daha doğrulmayacak şekilde kökünü söktük. Bundan sonra bizlerden adalet dileneceksiniz" demişti.⁵³ Fransızlar Erzin'i işgal ettikten sonra diğer yerlerde olduğu gibi burada da Ermenileri kullanarak bölge halkına zulmediyorlardı.⁵⁴ Kara Hasan müfrezesi,

⁵⁰ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 129-130.

⁵¹ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 130.

⁵² 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 84.

⁵³ 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 84.

⁵⁴ Bunun üzerine Erzin ileri gelenlerinden Hacı Mehmet Ağa oğlu Ali Efendi (Karakurum), Hatip Ali Efendi, Aliyenli Salih Efendi (Vural), Şahin oğlu Mehmet, Ahmet Efendi (Sökmen), Hüzeyin Mahmutluoğlu (Zom Hüseyin), İbrahim Efendi (Bölükbaşı), Çapar Ali (Özerlerden) ve Kırtık Hüseyin'in (Barutcu) katıldığı toplantıda düşmana karşı birlik olunması yönünde karar aldılar. Böylece Erzin'de de millî direnişin ilk

Mustafabey köyünden Erzin'e hareket ederek buradaki Fransızlara baskınlar yapmaya başladı. Burada tutunamayacağını anlayan Fransız kuvveleri çekilmek zorunda kalınca Erzin, Kara Hasan Müfrezesi tarafında geri alındı. Erzin'de milli hükümet adına Türk idaresi kurulsa da büyük bir kuvvetle yeniden taarruz eden Fransızlar, Erzin'i tekrar işgal ettiler. Kara Hasan da Osmaniye'nin güneyindeki Ağyar'a çekilerek 28 Mayıs 1920'ye kadar burada kaldı.⁵⁵ İşgal kuvvetleri karşısındaki başarılarından dolayı milis komutanı Kara Hasan'a bölge halkı paşa unvanını verdi.⁵⁶

3.2.2. Bey Hakkı'nın Türk Çetesi ve Diğer Çeteler

Gâvur Dağı yöresinde Kara Hasan Çetesi'nden başka milis kuvvetler de vardı. Bu kuvvetlerin en tanınmışlarından birisi de Bey Hakkı ve arkadaşları tarafından teşkil edilen ve Türk Çetesi'ydi. Türk Çetesi özellikle Ermeni çetelerinin taşkınlıklarını önlemek amacıyla oluşturulmuştu. Bey Hakkı, Özerli köyüne geldikten sonra civardaki Türk köylerinin ileri gelenleri ve burada toplanan silahlı Türk gençleriyle istişare edilerek mevcut duruma karşı ne yapılabileceği görüşüldü. O sırada Dört Yol köylüleri, Ermeni mezaliminden dolayı Dört Yol'a inemez olmuşlardı. Ermeniler Göksunlu iki Türk'ü öldürmüşler, Dört Yol sorğu hâkiminin ve bir kadın muallimin de evini basmışlardı. Bu sırada askerden dönen Antakyalılardan Tüysüz Ali ve arkadaşları Dört Yol'dan geçerken Ermenilerin hücumuna maruz kalınca meydana gelen çarpışmada birkaç Ermeni öldürülmüştü. Yine bu sıralarda 30 kadar silahlı Ermeni, bir gece Dört Yol'un batısında Haraç Çiftliği'ni soymak için baskın düzenlediler. Yörede cesaretiyle meşhur olan çiftlik sahibi ve kardeşi silahlı müdafaaya başladı. Çiftlikte sadece iki kişi olmasına rağmen çiftliğe girmeyi başaramayan Ermeniler 8 kadar yaralı ve ölü bırakarak geri çekildiler. Ermeni kafilesini kaçırın bu iki Türk genci de gün doğmadan dağdaki Türk çetelerine katılmışlardı. Bu hadise Dört Yol Ermenileri için oldukça moral bozucu bir hadise oldu.⁵⁷

Meydana gelen bir diğer hadisede ise Ermeniler Seyhanlı Kara Ahmet'le Tutuzâde Ali Ağa'yı Dört Yol ile Payas istasyonu arasında katlettiler. Bunun üzerine Özerli'de Dede Bey oğlu Hakkı, amcazadeleri Müftü Bey oğlu Dede, Seydi Bey oğlu Hasan, Hoca oğlu Mevlüt ve Derviş Ağa oğullarından Mehmet ve İsmail saldırılara karşı tedbir almak için toplanıp görüşmeler yaptılar. Alınan karar üzerine Kürtil'den Baba Mustafa, Derviş Ağalardan Ali, Hoca zadelere Mehmet ve Ahmet, Kadri Beyoğlu Hacı Mustafa ile adamları olmak üzere on kadar kişi silahlanarak dağa çıktı. Kurulan çete ilk olarak İskenderun'a giden Fransız nakliye kuvvetlerine baskın düzenleyerek hayvanlarını almak suretiyle Ermenilere ve Fransızlara karşı silahlı mücadeleye başladı. Böylece Ermenilerin dağlık mıntıkalarındaki rahatça hareketleri engellendi. İki taraf arasında silahlı mücadele başlayınca Çaylı, Ocaklı

adımı atıldı. 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 84.

⁵⁵ ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 130-131.

⁵⁶ Damar Arıkoğlu, Hatıraları, *Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, s. 126-127; ATASE, *Türk İstiklal*, IV, s. 63-64.

⁵⁷ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 946-947; Seyfeli, "Millî Mücadele'nin", s. 400-401.

ve Özerli Ermenileri Dört Yol'a taşındılar. Ermenilerin, Türkleri Fransızlara şikâyet etmesi üzerine Fransızlar bölgedeki Osmanlı askeri yönetimine henüz el koyamadıklarından, çetelere karşı Osmaniy'e'den Jandarma Subayı Çerkez Mithat'ı getirdiler. Dört Yol'dan 150 kadar jandarmayı da alıp çetelerin takibine gönderdiler. Fransız jandarmaları Kürtil köyünü işgal ederek ahalden Türk çetelerini bulup teslim etmelerini istedi. Köylüler bu isteği kabul etmeyince ceza olarak 500 altın ödemek zorunda bırakıldılar. Jandarmanın köyden ayrılmasından sonra bölge halkı, inek ve öküz gibi hayvanlarını satıp son kalan paraları ile tamamen silahlanarak dağa çıktı.⁵⁸

Dağa çıkan Türkler ilk olarak Fransız işgal kuvvetlerine haber gönderip, Kürtil'e jandarma gönderilmemesini istediler. İstekleri dikkate alınmazsa silahlı bir şekilde karşılık vereceklerini bildirdiler. Bu sıralarda Payas'ta görev yapan Nahiye Müdürü Hocasade Halil, Fransızlar tarafından Türk çetelerine yardım ettiği gerekçesiyle görevinden alınıp yerine Değirmendereli Ahmet tayin edildi. Yeni müdürün Fransızların her isteğini yerine getirmesi, halkı öfkelenmeye başladı. Bu şekilde Fransız baskısının artması, halkın birer birer çetelere katılımını hızlandırdı. Kürtil ahalesinin gösterdiği direniş, Kürtil'e Ermeni köylüsü ve Fransız jandarmasının gelebilme ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Bazı kişiler de bu çete mücadelesinde dağa çıkan mücahitleri maddi-manevi destekleyerek ön plana çıktılar. Bu kişilerin başında da Dört Yol mıntıkasında Deli Ağa namı ile bilinen Mustafa Ağa, Dört Yol İsmail Ağa, Hassalı İsmail Ağazadeler, Tiyek köyünden Kara Beyzade Mehmet Bey ile İkizoğulları geliyordu. Yöredeki Türk köylerinin ihtiyar heyetleri de birleşerek küçük çapta bir teşkilat kurmuşlardı. Bu yerel teşkilat hem Fransız idaresi ile alakasını kesmiş olan köylülerin idaresi ile ilgileniyor hem de topladıkları aşar vergileri ile Türk çetelerinin iaşesini temin ediyorlardı.⁵⁹

Fransızlar Sincan Dağı'na gerçekleştirdikleri hücumlarda birçok kayıplar vererek geri çekildiler. Fransız kuvvetlerinin bilmediği veya çıkamadığı sarp dağ yollarında Türk kuvvetleri birbirleri ile birleşerek Hatay savunmasının ilk tohumlarını attılar. Ceyhan'ın Hamdili köyünde ikamet den Vanlı Kürt Kara Yusuf isimli ağa da on beş civarında arkadaşı ile dağdakilere katıldı. Türk çetelerinin mevcudu uzak-yakın civar köylerden gelenlerle birlikte altmış kadar silahlıya ulaşmıştı. Bu çeteler ara ara Belen geçitlerinde ve Kırıkhan taraflarında Fransız nakliye ve jandarma birlikleri çarpışarak bunların hayvan ve silahlarını ele geçiriyorlardı.⁶⁰

Hassa ve Saylak taraflarında da birçok köylü silahlanarak dağlara çıkıp çetelere katılmış, Amik Ovası'nda da yer yer Türk çeteleri oluşmuştu. Fransız kuvvetlerinin bu çetelere karşı giriştiği hareketler başarısızlıkla sonuçlanmakta ve hayli zayıf vermekteydiler. Fransızların saldırgan tutumları, dağdaki Türk kuvvetlerinin mevcudunun 150 kişiye kadar ulaşmasına neden oldu. Ermenilerin elinde olan mntıklar ise sadece Dört Yol ve Akbez (Meydan-ı Ekbez) kasabaları olup burada Ermeni nüfusu yoğunluk kazanmıştı. Bu

⁵⁸ Seyfeli, "Millî Mücadele'nin", s.401

⁵⁹ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 948

⁶⁰ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 948.

bölgede Ermeni mezaliminin artması, Türk halkının dağlara çıkmasına neden olan bir diğer husustur. Dağa çıkanların kullandıkları silahlardan bazıları asker kaçaklarından elde edilen silahlardı. Bu silahlı kişilerin başında ise genelde yörede sözü geçen köy ileri gelenleri ve nüfuzlu kişiler bulunuyordu. Genel anlamda bir liderin veya bir tek şahsın emrinde olmayan bu düzensiz yerel kuvvetler her fırsatta Fransız otoritesinin olduğu yerlere baskınlar düzenleyerek düşmanı yıpratırlar da İskenderun ve Belen gibi büyük şehirlere hücum edebilecek kuvvette değillerdi. Gâvur Dağı çete reislerinden bir diğeri olan Ahmet Bey, Amik kuvvetlerine katılmış, Hassa ve Akbez mücahitlerine yardım etmiş daha sonra ise Tayfur Mürsel'in maiyetinde çalışmıştır. Fransızları oldukça yıpratıcı taarruzlarda ise Emin Arifi Bey'in büyük hizmetleri görülmüştü. 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesi'ne kadar devam eden bu çarpışmalar, bu tarihten sonra da durmayarak bir-iki yıl daha devam etti.⁶¹

3.3. Amik Ovası ve Kürt Dağı Yöresinde Direniş

Suriye Arapları, Birinci Dünya Savaşı'nda gizli bir cemiyet kurarak Suriye'nin bağımsızlığı için çalışmaya başlamışlardı. Suriye'de bulunan Osmanlı ordusu içindeki Arap kökenli bazı subaylarla, bir kısım mülki memurlar da bu cemiyete katılmışlardı. Bu çalışmaların alanı Hatay'a kadar genişlemişti. 1918 yılında Türk ordusunun Suriye'den çekilmesinden sonra Hicaz Emiri Faysal başkanlığında Halep merkezli bir Arap devletinin kurulmasıyla birlikte, Antakya'da bazı kişiler Faysal Devleti adına harekete geçtiler. 27 Ekim 1918'de, Suphi Bereket ve İbrahim Henano'nun komutası altında, Antakya Hükümet Konağı'nı işgal ederek Türk bayrağının yerine Kral Faysal'ın Arap devleti bayrağını çektiler. Bunun üzerine İskenderun mıntıkasında bulunan küçük bir Türk müfrezesi, bir gece baskısıyla Arap yönetimini devirip yerine askeri bir idare kurdu. Arap devleti taraftarları Halep'e kaçsalar da kısa bir süre sonra İngiliz desteğiyle Antakya'ya yeni bir kaymakam atayarak tekrar Faysal devletine bağladılar.⁶²

3.3.1. Milli Direnişin Teşkilatlanması

Reyhaniye bölgesinin ileri gelenleri, 1918 yılında asi Arapların emellerine ve saldırılarına engel olmak amacıyla bölgesel bir hükümet kurmuşlardı. Çöl Araplarının yağma faaliyetleri ile sükûnet tekrar bozulmuş,⁶³ akabinde ise bölge Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Fransızlar Reyhaniye'yi işgal ettikten sonra Harim kazasına bağladılar. Fransız işgaline karşı Dört Yol'da başlayan direniş, Antakya bölgesini de harekete geçirmiş, orada da teşkilatlanma başlamıştı.

Bölge İtilaf devletleri tarafından işgal edildiği sıralarda yörenin önde gelen ailelerinden Mürselzade ailesi içinde dargınlıklar ve küskünlükler bulunuyordu. Vatan topraklarının parçalandığını ve ülkenin içine düştüğü durumu gören Tayfur Mürsel (Sökmen); Fransız

⁶¹ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 949.

⁶² BOA. HR. SYS. 2555-4/79-82; TİTE. Kutu: 28, Belge: 49; Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: TTK Basımevi, 1978, s. 20. Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 926, 931-932.

⁶³ Güney Nur, *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı*, Antakya: Ada Matbaası, 2008, s. 57-58.

idaresini kabul etmeyip akrabaları arasındaki nifak ve küskünlükleri sona erdirerek onları tek bir çatıda birleştirdi. Bu faaliyetleri neticesinde Antakya'daki teşkilatlanmanın ilk öncülerinden birisi Tayfur Mürsel oldu. Tayfur Bey, ilk fırsatta diğer akraba ve aşiret ileri gelenlerini de bir araya getirerek teşkilatlanmaya başladı. Reyhaniye ileri gelenleri Tayfur Bey önderliğinde bir araya gelerek silahlı mücadeleye karar verdikten sonra kısa sürede bölge çöl Araplarından temizlendi.⁶⁴

3.3.2. Harim Baskını

Reyhaniye bölgesindeki bu teşkilatlanmanın ilk karşılığı Harim baskını oldu. Bölge Fransızlar tarafından işgal edildikten sonra Reyhaniye kaza merkezi Harim'e taşınmıştı. Bu durumun nedenleri ise Harim kasabasının dağlık ve korunaklı bir bölgede bulunması, Fransızların silahlanmış olan Amik Türklerine güvenmemeleri, Kürt Dağı'nın Amiklilerin kontrolünde bulunmasını istememeleri⁶⁵ ve Harim kaza merkezinin Arap kökenli vatandaşların yaşadığı bir bölge olmasıydı. Kaza merkezinin Harim'e taşınması; burada haberleşmenin Arapça yapılmasının yanı sıra Arapların, Filistin ve Suriye'de Türk orduları ve idaresine karşı giriştikleri düşmanca davranışlar nedeniyle Reyhaniye halkını zora sokmuştu.⁶⁶ Bu nedenle Reyhaniye ileri gelenleri, Belen kazasına bağlanma hususunda Fransız makamları nezdinde gerekli girişimlerde bulundular fakat bir sonuç elde edemediler.⁶⁷ Bunun üzerine bölge halkı, Fransızlara karşı kendi imkânlarıyla mücadeleye karar verdi. Fakat ne civarda böyle bir hareket başlamıştı ne de mücadele için gerekli silahları bulunuyordu. Bu noktada mevcut çetelerle birlikte hareket ederek mücadele etmekten başka çıkar yol yoktu. Nitekim Ahmet Bey liderliğinde teşkilatlanan Amik çeteleri, Kürtdağı'nda karargâh kurmuş olan Gâvurdağı çetelerinin yardımıyla Hamam'daki Fransız Garnizonu'na baskın düzenlediler. Karşılarında iki subay ve 25 Tunuslu Müslüman askerin bulunduğu Fransız kuvvetine karşı büyük bir başarı kazanılarak bu askerler teslim alındı.⁶⁸

Amik çeteleri Hamam Baskını'nın hemen ardından 21 Nisan 1919'da Harim kasabasına saldırdılar. Çetelerin yağma hareketine girişmeleri üzerine başarı elde edilemediğinden 4 Mayıs 1919'da kasabayı Fransızlara terk etmek zorunda kaldılar. Harim Baskını her ne kadar başarısız olmuş olsa da Fransızların bölgeye yerleşmelerinin zor olacağını

⁶⁴ Tayfur Sökmen'e göre Hatay davasının başlangıcı kendi akraba ve aşiretlerinin birleşmesidir. Ayrıca bu durum diğer aile ve aşiretlerin de bir araya gelmelerine öncülük ederek İskenderun-Antakya bölgesinde de mücadele ruhunu doğurmuştur. Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 50; Yahya Yılmaz, "Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1 (2018), s. 388.

⁶⁵ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 36.

⁶⁶ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 22-24.

⁶⁷ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 23.

⁶⁸ Güney Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 58.

göstermesi açısından önemlidir.⁶⁹ Ayrıca yine bu baskın Hatay'daki direnişçilerin Antep, Maraş ve Adana'daki Kuvâ-yı Milliye liderleriyle ilk defa temas geçmelerini sağlamıştır.⁷⁰

Bu başarısızlığın sebebi, çetelerin belli bir merkeze bağlı olmamaları ve direniş hareketi tek elden komuta edilmediğinden başına buyruk hareket edilmesiydi. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla Tayfur Bey Antakya'ya gitti ve bu mıntıkadaki mücadeleyi örgütleyen Dedebeyzade Hakkı ve Ahmet Türkmen ile görüştü. Bu görüşme sonunda Ayrıca Kilikyalılar Cemiyeti⁷¹ ile irtibata geçilmesi amacıyla İnyet Mürsel İstanbul'a gönderildi. Burada Kazım Paşa'nın verdiği talimatlarla, Amik yöresindeki direnişin daha düzenli hale gelmesi sağlandı. Tayfur Mürsel de çeteleri tek bir çatı altında toplamak amacıyla Maraş Kuvâ-yı Milliyesi ile irtibata geçerek Şubat 1920'de Maraş'ta Yüzbaşı Kamil ile müzakerelerde bulundu.⁷²

Bu görüşmelerden sonra Reyhaniye'ye dönen Tayfur Bey, aldığı talimatlar doğrultusunda hazırlıklar yaparak Nisan 1920'de Mürselzade İnyet Bey ve meydana getirdiği bir müfrezeyle Antep mücahitlerine yardıma gitmişti. Tayfur Bey burada Antep savunmasını organize etmek üzere Ankara'dan gönderilen ve o sıralarda Antep'in kuzeyindeki Sam köyünde bulunan Yüzbaşı Ali Bey (Kılıç Ali) ile görüştü. İlk defa burada Mustafa Kemal Paşa ile iletişime geçen Tayfur Bey, Ankara'ya çektiği telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya, Hatay bölgesinin Misak-ı Milli hudutları içerisinde yer alıp almadığını sordu. Mustafa Kemal Paşa da yaveri Recep Bey vasıtasıyla verdiği cevapta: "İskenderun Sancağı ve havalisinin Misak-ı Milli hudutları içerisinde olduğunu, Maraş'ta teşekkül eden İkinci Kolordu Kumandanlığı ile temas edilmesini bildiriyordu."⁷³ Tayfur Bey, Mustafa Kemal'in bu talimatı üzerine 1920 Temmuz ayında tekrar Maraş'a gitti ve burada gerekli talimatları alarak Reyhaniye'ye döndü.⁷⁴

Tayfur Bey Maraş yolculuğu esnasında birçok kişi ile temas kurdu ve Millî Mücadeleye hizmet için karşılıklı fikir alışverişinde bulundu. Maraş'a gittiğinde Kuvâ-yı Milliye teşkilatı ve İkinci Kolordu erkânı ile tanıştı, Millî Mücadele'ye hizmet gayesiyle fikir teatisinde bulundu. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey'e, Mustafa Kemal Paşa ile kurduğu temastan ve aldığı talimattan bahsetti. Hatay bölgesindeki durum ilgili bilgi verdi. Selahattin Adil Bey'den kuvvet ve mühimmat sözü aldıktan sonra Reyhaniye'ye döndü.⁷⁵

⁶⁹ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 39, Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 58

⁷⁰ Ada, *Türk-Fransız*, s. 30; Melek, *Hatay Nasıl*, s. 14.

⁷¹ Hatipoğlu, "Cumhuriyet Dönemi", s. 330.

⁷² Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 59

⁷³ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 32 vd.; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 60

⁷⁴ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1001; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 60.

⁷⁵ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 37; Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 995-997.

Tayfur Bey burada Eylül 1920'de kurduğu ve Mahmut Gümülüoğlu, Faruk Cengiz, Hamit Öcal, Mehmet Yediç gibi önemli kişilerden teşkil ettiği 30 kişilik bir süvari müfrezesi ile Gâvurdağı, Antakya ve Kuseyr çeteleriyle bölgede Fransız işgaline karşı yapılan mücadeleye önemli katkı sağladı.⁷⁶ Fakat bu çeteciler 1921 Nisan ayında Cilvegözü'nde Fransız kuvvetlerine karşı giriştikleri çarpışmada pusuya düşürülerek şehit edildi.⁷⁷

Selahattin Adil Bey, verdiği sözü tutarak kısa bir süre sonra Binbaşı Kadir, Yüzbaşı Şahin ve Teğmen Talat beylerle az bir kuvvet gönderdi.⁷⁸ Gönderilen bu kuvvet yeterli olmadığından daha fazla kuvvet temin edilebilmesi amacıyla toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda halkı Kuvâ-yı Milliye'ye davet etme kararı alınarak Kırıkhan, Belen ve İskenderun çevresindeki köylere mektup yazıldı, her tarafa postalar gönderildi. Karargâh Eşmişek Yaylası'na taşınarak alınan karar tatbik başlandı. Belirlenen bu plan çerçevesinde yapılan çalışmalar sonucu bölge halkından milli kuvvetlere katılım artmaya başlayınca, meydana gelen kuvvetin sevk ve idaresini sağlama ihtiyacı hissedildi. Bu iş için Antakya ve havalisi kumandanı Yüzbaşı Asım Bey isminde karar kılındı. Asım Bey ile görüşen İnyet, Süleyman ve Dede Beyzade Hakkı beyler, "Maraş'ta kurulan ikinci muntika kumandanlığı da bizim gibi başıbozuk bir teşkilattır. Ben vakti henüz erken buluyorum. Zamanı gelince oraya iltihakı düşüneneğim" cevabını aldılar. Asım Bey bu teklifi kabul etmeyince kuvvetleri komuta ve idare etme işi Kadri Bey'e verildi.⁷⁹

3.4. Antakya ve Kuseyr Yöresi

Antakya bölgesi önce İngilizler, onların çekilmesinden sonra ise 7 Aralık 1918'de Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Bu işgal bölgede hiçbir direnişle karşılaşmadı. Böylece otorite boşluğundan doğan Arap taşkınlıkları daha da arttı.⁸⁰ Hükümet konağına 21 Ocak 1919 günü Fransız bayrağı çekildi⁸¹ ve bu tarih Antakya'nın kesin işgali ve Fransız egemenliğinin başlangıcı oldu. Hükümet Konağı'nda Fransız bayrağının çekilmesinden sonra Fransız Yüzbaşı Rokesera halka hitaben yaptığı konuşmada; Fransız hükümetinin, memleketi ihya ve halkın refahını sağlayacağını; Suriye'yi hakiki istiklale kavuşturmak için gerekli çabayı harcayacağını bildirdi. Memleketin selameti namına halktan kendilerine yardımcı olmalarını istedi.⁸²

Fransız subayının bu söylemine rağmen Fransızların azınlıkları kışkırtıp halka zulmetmeleri nedeniyle Antakya halkı şehri terk ederek köylere dağılmak mecburiyetinde kaldı. Kışla ve hükümet konağı civarındaki mahallelerden başka

⁷⁶ Mehmet Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 37; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 60

⁷⁷ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 75; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 60

⁷⁸ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 38.

⁷⁹ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 64-65.

⁸⁰ 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 81.

⁸¹ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 216; 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 81.

⁸² 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 81.

semtlerde kimse kalmamıştı.⁸³ Fransızların ve Ermenilerin bu faaliyetlerinin devam etmesi üzerine Türk kuvvetleri silahlı direnişe geçti.⁸⁴

Mondros Mütarekesi'nden sonra terhis olarak memleketlerine dönen Antakya, İskenderun ve çevresinin gençleri, 1919 yılından itibaren örgütlenerek çalışmaya başladılar. Bu bağlamda ilk iş, Antakya'da Şerif Hüseyin adına Arapça okunan hutbeyi Türkçe okutmak oldu. Antakya ve Kuseyr'de Kuvâ-yı Milliye hareketi Hocazâde Yüzbaşı Asım Bey, Küçük Ali oğullarının torunu Dede Beyzade Hakkı Bey tarafından teşkil edildi. Bu amaçla 10 kişilik bir heyetle Halep'e giderek silah ve mühimmat yardımı sağlandı. Bu heyet 1919 yılı Kasım ayında da civar köyleri dolaşarak milli direnişi organize etmeye çalıştı. Bu faaliyetten haberdar olan Fransızlar, 200 kişilik takviye bir kuvveti Antakya'dan bölgeye sevk ederek Şumracık Köyü üzerinden Kuseyr'e doğru ilerlediler. Kuvâ-yı Milliyecilerin Cidalli mevkiinde Fransızlara karşı yaptıkları taarruz başarıyla sonuçlandı.⁸⁵ Kuvâ-yı Milliyecilerin bu başarısından sonra Antakya ve Kuseyr yöresinde silahlı mücadele dönemi başladı.⁸⁶

Bölge halkının silahlı mukavemeti üzerine Fransızlar, Türk çetecilerinin yakınlarını tutuklayarak Antakya Hükümet Konağı'ndaki hapishaneye atmaya başladı. Bunun üzerine Yüzbaşı Asım Bey önderliğindeki direnişçiler, 13 Mart 1920 Cuma günü Fransız idaresindeki Antakya'ya baskın yaptı. Hapishane basılarak tutuklular serbest bırakıldı. Kuvâ-yı Milliyeciler Antakya'da sekiz saat kaldıktan sonra tekrar dağlara çekildiler.⁸⁷ Antakya Baskını çetecilerin itibarını arttırdı ve bu baskından sonra sayıları artarak 250 kişiye ulaştı. Bu dönemde Antakya, Reyhaniye ve Dörtyol çeteleri, Halep'teki Arap Hükümeti'nden de yardım alıyordu. Bu durum her iki tarafın da işine yarıyor ve çetelere yardım etmekte olan Türk Hükümeti de Arap desteğinin devamında fayda görüyordu. Ayrıca Arapların olası bir ayaklanma durumunda başarı sağlamaları, Fransızları bölgeyi tahliye etmeye zorlayacaktı. Bu amaçla TBMM Hükümeti tarafından bölgedeki Arapları mücadeleye sevk eden beyannameler de dağıtıldı.⁸⁸

Antakya baskınında zor anlar yaşayan Fransızlar, Cebrail Tepesi'ni tahkim ederek mitralyözler yerleştirdiler. Fakat bu önlem de Türk çetelerini engellemeye yetmedi. Türk çeteleri zaman zaman Fransız mevzilerine baskın yaparak, ağır kayıplar verdirdiler. Bu baskınlardan birisinde Nuri Aydın (Konuralp) Bey'in kardeşi İzzettin Çavuş, Cebrail Tepesi'nin karşısındaki Maslak değirmen harabesine çıkıp oradan ateş ederek Fransızlara ağır kayıplar verdirmişti.⁸⁹ Karşı saldırı başlatan Fransızlar, Antakya'yı 17

⁸³ Melek, *Hatay Nasıl*, s. 4.

⁸⁴ 39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu, haz., *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 81.

⁸⁵ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 971.

⁸⁶ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 62-63,

⁸⁷ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 971-974; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 64; Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya: Antakya Gazeteciler Cemiyeti, 1997, s. 17.

⁸⁸ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 64; Kemal Yakut, "Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21/62 (2005), s. 782.

⁸⁹ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 979; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 64-65;

gün süreyle top ateşine tuttular. Cebrail Tepesi'ne yerleştirdikleri bu toplarla iki bin yıllık sur kalıntılarının yerle bir olmasına da neden oldular. Kuvâ-yı Milliyecilerin bu saldırıya cevabı gecikmedi. 23 Mayıs 1920 tarihinde İskenderun'dan Antakya'ya gelmekte olan Fransız takviye kuvvetlerine, Dede Beyzade Hakkı Bey komutasındaki çeteciler tarafından Topboğazı'nda baskın düzenlendi. Türk çetecileri, Fransız kuvvetlerinin sürekli olarak takviye alması nedeniyle geri çekilmek zorunda kalarak Antakya'yı savunmaya başladılar.⁹⁰

3.4.1. Kuseyr Kongresi (Temmuz 1920)

İskenderun Limanı'ndan sürekli asker çıkaran Fransızlar, 24 Temmuz 1920 günü yağmak yaparak öteden beri kendi nüfuz bölgeleri olarak gördükleri Halep'i işgal ettiler. Halep'in Fransızlar tarafından işgali bölgedeki milli direnişi etkileyen önemli bir olay oldu. Bu işgal üzerine Asım Bey'in yanında kalan grup dışındaki çeteler Antakya'dan Hassa'ya, buradan da Maraş'a gitti.⁹¹ Fransız işgaline karşı Faysal Hükümeti'nin mukavemet göstermeden teslim olması, Antakya ve Kuseyr yöresindeki Arap yandaşlarının tutumunu değiştirdi. Faysal yanlıları atılacak adımları belirlemek üzere Kuseyr'in Ziyaret Köyü'nde bir kongre tertip ederek Kuseyr ve civarındaki Türk ve Arap ileri gelenlerini davet ettiler. Kongre bölge ileri gelenlerine yapılan davetin ertesi günü gerçekleştirildi. Faysal yanlıları, kongrede çatışmaların durdurulması ve çetelerin silahlarını Fransızlara teslim etmeleri yönünde görüş bildirdiler. Bu düşünce kongreye katılanların çoğunluğu tarafından tepki ile karşılandı. Yedek Subay Cevat Bey yaptığı konuşmada, Halep'in Fransızların eline geçmesinin Antakya, Kuseyr ve Amik mıntıkalarında sürdürülen mücadelede bir değişiklik meydana getirmeyeceğini dile getirdi ve asıl desteğin gittikçe güçlenen Maraş Kuvâ-yı Milliyesinden alınması gerektiğini vurguladı. Cevat Bey'in bu sözleri üzerine kongreden "Yaşasın Mustafa Kemal, Yaşasın Türklük!.." nidaları yükselmeye başladı. Kongreye katılanların çoğunluğu, milli direnişin Maraş Kuvâ-yı Milliyesine bağlı olarak yürütülmesinde görüş birliğine vardı ve 10 kişilik bir heyet oluşturulup hemen Maraş'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Arap yanlılarının bu tutumu desteklememeleri Antakya, Kuseyr ve Amik Kuvâ-yı Milliyesi içindeki Arap etkisi sona erdirdi.⁹²

Halep'in işgalinden sonra Antakya bölgesinde bulunan çeteler, Asım Bey'in yanındakiler hariç Antakya'dan ayrılmışlardı. Bu arada bazı kişilerin sözlerine inanan Asım Bey de emrindeki çeteleri dağıtmaya ve silahlarını teslim etmeye razı olmuş ve 15 Ağustos 1920 tarihinde silahlarını Fransızlara teslim ederek çeteleri dağıtmıştı.⁹³ Bu durum bölgede yeni bir örgütlenmeyi zorunlu kılıyordu. Nitekim Maraş'taki İkinci Kolordu Komutanlığı 21 Aralık 1920'de Yüzbaşı Bedri Bey'i bölgeye gönderdi. Yüzbaşı Bedri Bey'in bölgeye gelişi ve faaliyetleri sonucu yöredeki Kuvâ-yı Milliye hareketi daha teşkilatlı ve intizamlı

⁹⁰ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 982-983; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 65.

⁹¹ Nur, *Özdemir Bey'in*, s.99.

⁹² Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 100.

⁹³ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 999; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 65-66.

bir hale geldi.⁹⁴ Yüzbaşı Bedri Bey'in bölgeye gelmesi, direniş hareketinin Ankara Hükümeti'nin etkisine girmesinin başlangıcı oldu. Bundan sonra Türk Kuvâ-yı Milliyesi hızlı bir şekilde yeniden bir teşkilatlanmaya gitti.⁹⁵

4. Hatay Direnişinin İkinci Safhası

4.1. Birinci Boklukaya Muharebesi (21-30 Eylül 1920)

Fransızlar Halep'i işgal ettikten sonra İskenderun-Halep şosesinin geçtiği mıntıkaı ele geçirmek için harekete geçtiler. Böylece Amik Ovası'ndaki durum daha da önem kazanınca Fransızların tek geçit yeri olan Belen'in, Türk kuvvetleri tarafından elde tutulması ve iyi muhafaza edilmesi zorunluluğu doğdu. Anadolu'nun Kuzey Suriye'ye açılan kapısı olan Belen Geçidi'nin Kuvâ-yı Milliye kontrolünde olması, Antep'teki milli kuvvetlere ve direnişe büyük katkı sağlayacaktı. Bu amaçla Amik ve Gâvurdağı çeteleri, 54 kişilik Antakya müfrezesi ve II. Kolordu Komutanlığı'nın gönderdiği kuvvetler, Belen Cephesi'ni oluşturdular. Bu kuvvetlerin görevi, Belen Geçidi'nde konuşlanan Fransız kuvvetlerine baskın yapmak ve bölgenin önemli bir geçit yeri olan Derindere Köprüsü'nü havaya uçurmaktı.⁹⁶

Maraş'taki II. Kolordu'nun organize ettiği ve bölge halkının katılımıyla güçlenen Kuvâ-yı Milliyeciler, önce Gâvurdağı'nın doğusundaki Demrek köyünü merkez olarak seçtiler. Bundan sonra Amik beylerinden Tayfur Mürsel, İnyet, Kadri, Abdullah ve Abdurrahman beyler, Saylak'dan Kara Mehmet Andi, Eşmişek, Delibekirli, Alaybeyli ağaların yanı sıra İhtiyat Subayı Antakyalı Nuri Aydın da bir müfrezeyle Demrek Köyü'ne geldiler. Milli kuvvetler Belen Kaymakamı İhsan Bey'den de destek görüyordu. Teşkilat giderek güçlenince karargâh Ceylanlı köyüne taşındı ve Kuseyr çetelerinden Asım Bey de buraya davet edildi. Dört Yol'dan Çaylı Hacı, Payas'tan Papa'nın oğlu Mustafa Ceylanlı Karargâhına katıldı. Kılıçoğullarından Haydar (Kılıç) ve kardeşi Lütfi, Çoşlu'dan Kürt İbrahim kuvvetleriyle, Paşabeyzâde Halil Ağa kuvvetleri de toplanan kuvvetler arasındaydı.⁹⁷

Yapılan toplantı sonucunda Belen'e baskın yapılmasına karar verilerek bu iş için harekete geçildi. Milli kuvvetler önce Belen'in doğusundaki Apışkaya mevkiinde mevzilendi. İlk olarak Atik köyü ile Fransızların Belen'deki çadırlarına taarruz edildi ve Atik köyü teslim alındı. Ertesi gün Fransızların Gezbeli'yi kuşatacağı haberi alınınca, kuvvetler o yöne kaydırıldı. Gezbeli mevkiinde Sakit Deresi'nde meydana gelen çarpışmada on beş kadar Fransız askeri öldürüldü. Kırıkhan'dan bir Fransız kuvvetinin, çeteleri arkadan çevireceği haberi gelince mühimmatı azalan kuvvetler, geri çekilme kararı alarak ikindi üzeri Delibekirli köyüne geldi. Fransızlar ertesi sabah, Kırıkhan'dan Delibekirli köyüne doğru yürüdüler. Milli kuvvetler mühimmat yetersizliğinden

⁹⁴ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 66

⁹⁵ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1011.

⁹⁶ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s.1004; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 60-61.

⁹⁷ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s.1004.

Ceylanlı'ya geçerek Maraş'tan gelen mühimmatı teslim aldılar ve çarpışma Ceylanlı'yla Gümüşoluk arasındaki mevkide yapıldı. Bu esnada Payaslı Cerrah Uşağı Müfrezesinin ihaneti sonucu Hayma Çınar-Demrek Boğazı yoluyla Hassa'ya kadar geri çekilmek zorunda kalan milli kuvvetler, Hassa'da bozgun havasından kurtularak derlenip toparlandılar.⁹⁸

1920 yılının Eylül ayında Fransızlar Hassa'ya doğru ilerlerken, Boklukaya mevkiinde arazinin durumu elverişli olduğundan buraya mevzilenen Türk kuvvetlerinin direnişi ile karşılaştılar. Doğuda Narlıhöbür, batıda Gürcü ve Gümeni olmak üzere beş kilometrelik bir alandan oluşan cephede, şiddetli bir çarpışma gerçekleşti. Milli kuvvetler galip gelerek Fransızları geri çekilmeye mecbur ettiler, ayrıca çok sayıda silah ve mühimmat ele geçirildi. Bu muharebede Hassalı kadınlar da cepheye devamlı olarak yiyecek içecek taşıyarak çetelere yardım etmişlerdi. Fransızlar, alay komutanı dâhil olmak üzere birçok subay ve yüz kadar asker zayıtı verdi. Boklukaya'da elde edilen bu başarı Antakya, Hassa, İslâhiye, Kırıkhan ve Reyhaniyelilerin müşterek çabası sonucuydu.⁹⁹ Bu yenilginin intikamını almak isteyen Fransızlar, çok daha üstün kuvvetlerle Hassa'ya kadar bütün bölgeyi işgal ederek bölge ileri gelenlerini tutukladılar.¹⁰⁰

4.2. Bedri Bey'in Bölgeye Gelişi

Bölgede Fransız ilerleyişinin durdurulamaması üzerine Kuvâ-yı Milliyeciler karargâh merkezi Maraş'a giderek, II. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey ile görüşüp destek istemişlerdi. Selahattin Adil Bey, Ankara Hükümeti'ne bölgenin takviye edilerek maddi destek yapılması gerektiğini bildirdi. Ankara Hükümeti, Antakya ve Kuseyr yöresinde yürütülen mücadelenin yakından ve ilgi ile izlendiğini bildirerek buradaki kuvvetleri idare etmek üzere Yüzbaşı Bedri Bey'i görevlendirdi.¹⁰¹ 21 Aralık 1920'de bölgeye gelen Yüzbaşı Bedri Bey, bölgedeki Türk Kuvâ-yı Milliyesi'ni örgütleyip düzene soktu. Böylelikle bölgedeki Kuvâ-yı Milliye tamamen Ankara'nın yöreğine girerek yeni bir teşkilatlanmaya gitmiş oldu.¹⁰²

Bölgede Türkler tarafından örgütlü bir kuvvetin oluşturulması üzerine Fransızlar da bölgedeki kuvvetlerini Kışla, Rüştüye Mektebi ve Cebrail Tepesi'nde mevzilendirerek takviye ettiler. Fransızların bunlardan başka Harim Kasabası, Hamam Nahiyesi ve Kırıkhan'da iki piyade ve bir süvari bölüğü ile bölgede teşkil ettikleri jandarma, polis ve milis güçleri bulunmaktaydı.¹⁰³

⁹⁸ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1004-1009; Hasan Ayparlar, *Bazı Yönleriyle Kırıkhan*, Kırıkhan: Kültür Ofset, 2002, s. 28-29.

⁹⁹ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 70-71; Ayparlar, *Bazı Yönleriyle*, s. 28-34; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 62;

¹⁰⁰ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1004-1009; Ayparlar, *Bazı Yönleriyle*, s. 33-34.

¹⁰¹ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1010-1011; Melek, *Hatay Nasıl*, s. 5; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 101.

¹⁰² Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 102

¹⁰³ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 104.

4.3. Küncülü Boğazi (Habib-i Neccar Dağı) Muharebesi

Kuseyr'de konuşlanan Türk milli kuvvetleri de Fransızları oldukça zor durumda bırakıyordu. Kuseyr'i ele geçirmeden Antakya'ya bütünüyle hâkim olamayacaklarını anlayan Fransızlar, 1921 yılı kışından itibaren Kuseyr yönündeki saldırılarını arttırdılar. Bu sıralarda Tayfur Bey'e bağlı kuvvetlerce Belen'e yapılan taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca fırsattan istifade eden Fransızlar, İskenderun'dan Antakya'ya epeyce kuvvet sevk ettiler. Amaçları, Kışla ve Cebail Tepesi'nden sevk ettikleri kuvvetlerle Antakya'nın yakınındaki Habib-i Neccar Dağı'nı tutmak ve buradaki çeteleri çıkardıktan sonra Kuseyr'i ele geçirmektir. Buna karşılık Türk kuvvetleri, Fransızların geçmeye mecbur oldukları Küncülü Boğazi'nin hâkim noktalarını tutmuşlardı. Fransızlar Küncülü Boğazi'ne saldırıya geçince dağlık alanda şiddetli bir çarpışma başladı. 24 saat devam eden muharebede milli kuvvetler büyük bir başarı elde etti ve Fransızlar geri çekildi. Türk milli kuvvetlerinin tamamının Küncülü Boğazi'nde toplanmasından faydalanan Fransız kuvvetleri, Antakya'da bazı Türk mahallelerine girdiler.¹⁰⁴

4.4. Cisir-i Hadit Baskını ve Derküş Muharebesi

Kuryeli Karagözzade Abdülgani Efendi, Hafız Selahattin ve Reyhaniyeli Ebu Tahir'in Cebel-i Zaviye bölgesinde örgütlenmesinden rahatsız olan Fransızlar, General Debievre komutasındaki birliklerini Reyha kasabasından Cebel-i Zaviye bölgesine sevk ettiler. Fransız kuvvetleri, 20 Aralık 1920 tarihinde Etalp mevkiinde milli kuvvetleri yenerek geri çekilmeye mecbur etti.¹⁰⁵ Fransızlar Küncülü Boğazi (Habib-i Neccar Dağı) yenilgisinin ardından, Cisir-i Şuğur'dan Karbeyaz'a doğru harekete geçerek General Goubeau komutasında Cisir-i Hadit civarına saldırdılar. Bölge, Cevat Bey komutasındaki 20 kişilik bir milli kuvvet tarafından savunuluyordu.¹⁰⁶ Cevat Bey kuvvetleri Fransızların şiddetli taarruzu karşısında tutunamayarak geri çekilince Cisir-i Hadit yöresi Fransızların eline geçti. Bölgede milli kuvvetlerin elinde sadece Derküş Boğazi kalmıştı. Derküş Boğazi'nin kaybedilmesi buradaki milli kuvvetlerin sonunun gelmesi anlamına geliyordu. Bu nedenle Fransızlar boğazi ele geçirmek için harekete geçtiler. Bunun üzerine Bedri Bey hemen savunma tertibatı almaya başladı. Bu tertibata göre Henano ve Necip Üveyd, Gaffar bölgesine gönderilerek herhangi bir saldırı esnasında, Fransız kuvvetlerini arkadan vurabilecek şekilde konumlandırıldı. Asi nehrinin doğusundaki geçitlere bir mitralyöz yerleştirilerek yanına 20 neferle İhtiyat Zabiti Nuri Aydın'ın kardeşi İzzettin Çavuş getirildi. Hamit Çavuş'un 25 kişilik kuvveti ise ihtiyat kuvveti olarak geride bırakıldı. Tayfur Bey de kendi müfrezesiyle Derküş'ün güneyini tutmuş, boğazın doğusundaki yamaçlara da gönüllüleri yerleştirmişti. İhtiyat Zabiti Nuri Aydın

¹⁰⁴ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1015; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 105.

¹⁰⁵ Sahir Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın İçyüzü*, Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952, s. 329; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 107.

¹⁰⁶ Remzi Siliöz, *Hatay İli ve Millî Mücadele Yılları*, Bursa: 1937, s.59-60.

ise Dede Beyzade Hakkı ve Osman Çavuş'la keşif görevini yerine getiriyordu. Fransızlar, 7 Ocak 1921 tarihinde Derküş'e saldırıya geçtiler ve bu saldırı sonucunda ağır kayıplar vererek geri çekildiler.¹⁰⁷

Derküş muharebesinin hemen ardından, General Goubeau komutasındaki bir fırkanın, Lazkiye tarafından kuzeye doğru geldiği haber alındı. Bedri Bey, kuvvetleriyle Kuseyr mıntıkasının doğusundaki Karbeyaz mevkiini tutsa da burada meydana gelen çarpışmada Türk kuvvetleri kuzeye çekilmek zorunda kaldı.¹⁰⁸

4.5. İkinci Boklukaya Muharebesi

Eylül 1920'de Fransızlara karşı elde edilen Boklukaya başarısı, civar kasabalardaki Türklerin maneviyatını oldukça yükseltmişti. Tayfur Bey'in emrindeki Hamit, Faruk ve Çerkez Mehmet beylerin teşkil ettikleri süvari kuvvetler, Fransız karakollarına sürekli baskınlar yaparak elde ettikleri silahlarla kuvvetlerini arttırmışlardı. Bu durum Fransızları, Reyhaniye ve Hamam bölgesinde oldukça zor durumda bıraktı. Milli kuvvetlere karşı bir şey yapamayan Fransızlar, halka yaptıkları zulmü arttırıyorlardı. Bu harekâtları durdurmak için Amik ileri gelenlerinden bazılarının aile efratlarını yakalayarak hapsedtiler. Bu bağlamda daha önce tutuklanarak İskenderun'a gönderilen İnyet (Mürseloğlu) ile Abdurrahman (Mürseloğlu) Lazkiye'nin karşısındaki Arvad Adası'na sürüldü. Abdurrahman (Mürseloğlu) yolda bir fırsatını bulup firar etse de İnyet (Mürseloğlu) ve arkadaşları Arvad Adası'na gönderildi. Bu kişiler, Ankara İtilafnamesi'nin akdine kadar esir olarak burada kaldılar. Fransız zulmünden dolayı Amik yöresinin ileri gelenleri birer ikişer Maraş'a iltica ettiler. Abdullah ve Abdurrahman (Mürseloğlu) ile Mahmut (Gümüloğlu) da bunlar arasındaydı. Fransızlar daha önceleri Belen Kaymakamlığı görevinden ayrılarak millî kuvvetlere katılan İhsan Bey'i de giyaben idama mahkûm ederek, büyük kuvvetlerle Amik köylerini yakıp yağma etmişlerdi. Bunlardan başka Emin Arifi Bey ve Sivas Kongresi'nden sonra Fransızlarla bilfiil mücadele etmek için tesis edilen Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Türkmenzade Ahmet Ağa da Maraş'a sığınmak zorunda kalanlardandı. Cemiyet Başkanı Türkmenzade Ahmet Ağa'nın, Selim Murat müstear adıyla yazdığı mektup Fransızların eline geçince Çelenkzade Murat Efendi isim benzerliği dolayısıyla Ahmet Türkmen'in yerine bir müddet hapsedilmiş ve Fransızlara epeyce para vererek hapisten kurtulmuştu.¹⁰⁹

13 Ocak 1921'de yine takviyeli bir Fransız alayı, Hassa üzerine yürüdü. 1920 Eylül ayındaki Birinci Boklukaya muharebesinde olduğu gibi Kırıkhan'dan Maraş civarına kadar olan vadinin iki tarafındaki köylüler, silahlanarak Boklukaya mevkiinde yerlerini aldılar. Fransızlar topları ve makineli tüfekleriyle cephenin her tarafını şiddetli ateş altına alsalar da millî kuvvetleri yerlerinden sökemediler. Bununla birlikte dört gün

¹⁰⁷ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1014-1015; Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 96- 97; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 106.

¹⁰⁸ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1021; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 107

¹⁰⁹ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 89-90; Melek, *Hatay Nasıl*, s. 5; Ayparlar, *Bazı Yönleriyle*, s. 28-34.

kadar süren çarpışmalarda şiddetli soğuklar ve mühimmat yetersizliğinden millî kuvvetler arasında çözümler başladı. Emin Arifi Bey'in, mühimmatı bol olanlardan topladıklarını mühimmatı bitenlere dağıtmasıyla üstün Fransız kuvvetleri karşısında bir süre daha direnişe devam edildi. Mühimmatın tamamen tükenmesiyle millî kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu nedenle Hassa, Fransızlar tarafından ikinci defa işgal edildi. Hassa'nın Fransızlar tarafından bu işgali Ankara İtilafnamesi gereğince yapılan sınır tahdidine kadar devam etti.¹¹⁰

4.6. Özdemir Bey'in Bölgeye Gönderilişi

İkinci Boklukaya Muharebesi'nden sonra Fransızların Kuseyr karargâhına baskın yapacağı istihbaratı alındı. Bunun üzerine Tayfur Bey, silah ve kuvvet temini için kuvvetlerini de yanına alarak 1921 yılı başlarında Maraş'a hareket etti. Kilis Kuvâ-yı Milliye karargâhına geldiklerinde, II. Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Paşa'nın Antep cephesinde olduğunu öğrenince Antep'e gitti. Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, durumu anlatıp yardım talebinde bulundu. Fransızlar o sıralarda harp malzemeleri taşıyan bir nakliye kolunu Antep'e sevk etmişlerdi. Selahattin Adil Paşa, Çobanbey tren istasyonuna gelen harp malzemelerini ele geçirmek için bir harekât gerçekleştirileceğini söyledi. Başarılı olunması durumunda bir atlı piyade taburu, makineli tüfek ve top verebileceğini belirterek Tayfur Bey'in de harekâta katılmasını istedi. Yapılan harekâta Fransız nakliye kolu İkizkuyu mevkinde sıkıştırıldı fakat Fransızların silah üstünlüğü nedeniyle harekât başarısızlıkla sonuçlandı. Bu esnada olumsuz bir haber de Kuseyr'den geldi. Fransızlar Kuseyr'deki karargâhı basarak karargâhı dağıtıp birçok kişiyi esir almıştı. Bu haber üzerine Selahattin Adil Paşa, bölgeye gidip durumu yerinde görmesini ve kendisine rapor göndermesini isteyince Tayfur Bey Reyhaniye'ye hareket etti.¹¹¹

Kuseyr karargâhının basılması ve Kuvâ-yı Milliye güçlerinin dağılması ile birlikte Fransızlar, bir yıldır ele geçiremedikleri Kuseyr'e hâkim olmuşlardı. Fransızların millî kuvvetlerin direnişini kırmak için yeni operasyonlar yapacağı yönündeki haberlerin artmasının yanı sıra silah ve malzeme sıkıntısı nedeniyle, bölgede durumu gören Tayfur Bey ve arkadaşları 1921 Nisan ayında yeniden Maraş'a gittiler. Bu arada Suriye'deki Arap reisleri İbrahim Henano ve Necip Üveyd de Maraş'a gitmişti, Yüzbaşı Asım ile Antakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Türkmen de Maraş'ta bulunmaktaydı. Fransızların Antep'i işgalinden bir gün önce de Mehmet Çavuş, Elbistanlı Hoca, hükümet erkânı ve 200 kişilik kuvvetle Özdemir Bey, yeni bilgi ve talimatlar almak üzere Antep'ten Maraş'a hareket etmişlerdi. Hatay Kuvâ-yı Milliye komutanlarının görüşmek üzere Maraş'a geldikleri sırada, II. Kolordu Kumandanlığı da Suriye ve Hatay yöresindeki Kuvâ-yı Milliye'nin yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek niyetindeydi. Maraş'ta Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, Kuseyr'de yaşananları kapsamlı bir şekilde anlattı.

¹¹⁰ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, 90; Ayparlar, *Bazı Yönleriyle*, s. 28-34.

¹¹¹ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu*, s. 46-47

Bunun üzerine Kuseyr baskınında kaçmak zorunda kalan Bedri Bey'in yerine, Hatay Kuvâ-yı Milliye hareketini yürütmesi amacıyla Antep Kuvâ-yı Milliye komutanı Özdemir Bey tayin edildi. Kürtdağı ve havalisi Kuvâ-yı Milliye komutanlığına da Tayfur Bey getirildi.¹¹²

Özdemir Bey ve Halep Heyet-i Merkeziye Reisi Hilal Bey'in maiyetindeki yaklaşık 100 kişilik müfrezeler, 16 Nisan 1921'de Nizip'e hareket ettirildi. Ayrıca Suriye'ye Cenup Akıncıları adı altında çeşitli müfrezeler gönderildi. 50-60 kişilik bir müfrezeler de Cebel-i Zaviye bölgesine gönderildi. Cenup Akıncılarının görevi Fransız kuvvetlerini durdurmak, Arap millî ayaklanmasını teşvik etmek, Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Antakya ve İskenderun'un Türkiye topraklarına katılması yönünde faaliyet göstermekti.¹¹³

4.7. Özdemir Bey'in Bölgedeki Faaliyetleri

Özdemir Bey Hatay'a gelince milli direniş daha düzenli bir şekilde organize edildi. İlk iş olarak teşkilat merkezi, konumunun elverişli oluşundan dolayı Kuseyr olarak belirlendi. Burası müstakil bir hâkimiyet merkezi haline getirilerek Kuseyr ve Sahyun'a tabi olmak üzere Aşağı ve Yukarı Kuseyr, Ordu, Bayır-Bucak, Cebel-i Ektrat, Sahyun ve Cenudiye teşkilatları oluşturuldu. Kuseyr bölgesindeki Türk birliğinin silah sayısı 400 tüfek ve 20 kadar da otomatik tüfeğe ulaşmıştı. Çetelerin mevcudu ise binin üzerindeydi. Ağaları yanına çekerek, halkı bütünleştirme ve geri kalan asileri de ortadan kaldırma fikrinde olan Özdemir Bey, Şeyhköylü Abdüsselam Ağa ile iş birliğine gitti. Köylere temsilciler göndererek ileri gelenlerle irtibat sağlandı. İzlenen bu yol halk üzerinde oldukça etkili oldu ve kısa zamanda nüfuzlu kişiler, milli kuvvetlerle yakınlaştı.¹¹⁴

Özdemir Bey'in bölgeye gelişinden sonra Fransızlar buradaki kuvvetlerini takviye ederek güçlendirdiler.¹¹⁵ Fransızların bölgeye yaptıkları yığınak karşısında milli kuvvetlerden Bedri Bey 500-600 kişilik kuvvetle Karbeyaz köyünde, Özdemir Bey Ordu taraflarında, Karsulu Kâmil Ağa ve Nuri Aydın (Konuralp) Bey kuvvetleri Aşağı Kuseyr'de, Tayfur Bey'in kuvvetleri Amik'te, İhsan Bey'in kuvvetleri de Belen'de mevzilendi.¹¹⁶

Fransızların 7 Haziran 1921 günü, Antakya'nın batısından Beytülma (Harbiye) Boğazı'na doğru başlattıkları taarruzda millî kuvvetler yenildi ve Asi nehri kenarına kadar çekildi. 15 Haziran 1921 günü, 1200 kişilik bir kuvvetle Cisir-i Şuğur'dan taarruza geçen Fransız ordusu, Cenudiye Nahiyesi'nde direnişle karşılaşarak Cisir-i Şuğur'a geri çekilmek zorunda kaldı. Fransızlar denizden karaya çıkardıkları 1200, Kesep Ermenileri'nden de

¹¹² Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 108, 115.

¹¹³ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 112.

¹¹⁴ Türkmen, *Hatay Tarihi*, s. 1101; Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 133; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 123-124; Mehmet Tekin, *Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yayladağı*, Antakya: 1995, s. 14.

¹¹⁵ Konuralp, *Hatay Kurtuluşu*, s. 91-92; Tekin, *Türk Kurtuluşu*, s. 14; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 126.

¹¹⁶ Siliöz, *Hatay İli*, s.64; Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 126; Mesut Çapa, "Hatay Mücadelesine Katılanların Anıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62 (2018), s. 30.

500 kişilik silahlı kuvveti takviye olarak Bezge Köyü'nü yakmış ve burayı merkez haline getirmişlerdi. Fransızların Karbeyaz'a taarruzu karşısında Teğmen Mahmut Refik (Ülkümen)'in tedbiri ve şiddetli direnişi, askerlerin ve köy halkının esir alınması engelledi.¹¹⁷ 20 Haziran 1921 günü, General Bolyo komutasındaki Clement-Grandcourt Grubu, Ordu mıntıkasına girdi. Mustafa Bey kuvvetleri, Fransızlara üç saat karşı koymasına rağmen mühimmat sıkıntısından dolayı geri çekilmek zorunda kaldı. Ordu kasabasına giren Fransızlar burada 400 haneyi ateşe verdiler.¹¹⁸

22 Temmuz 1921'de Süleyman Bey vasıtasıyla Maraş'taki II. Kolordu'dan gelen emirde, bütün müfrezelerin şimdilik harekâtlara son vererek derhal Kilis'in Siptiroz Köyü'ne çekilmeleri bildiriliyordu. Bu emrin sebebi Fransa ile Ankara Hükümeti arasında müzakerelere başlanmış olmasıydı. Özdemir Bey ve Şamlı Bedri Bey'in düzenli kuvvetleri, Kuseyr'i terk ederek 23-24 Temmuz 1921'de kuzeye doğru yola çıktı. Şamlı Bedri Bey süratle Kilis'e çekilirken geçtiği köylerde vaziyeti halka bildiriyor ve silah kullanmamaları yolunda telkinde bulunuyordu. Sakallı Bedri Bey de Selkin Köyü civarında, müfrezenin geçişini temin etmek üzere gerekli tertibatı almıştı. Fransız kuvvetleri Özdemir Bey ve Şamlı Bedri Bey'in düzenli birliklerini takip ettiler. Ancak Fransız Albay Abadie Türk kuvvetlerine yetişemeyince, 11 Ağustos 1921'de Antakya'ya geri dönmek zorunda kaldı. Millî kuvvetlerin Kuseyr'den ayrılması üzerine Albay Abadie, Fransız Komutanlığı'na, Türk çetelerinin bölgedeki etkinliklerinin bittiğini ve politik faaliyetlerin başladığını bildirmişti.¹¹⁹

Özdemir Bey'in organize ettiği Kuvâ-yı Milliye teşkilatı genişlemekte ve tam bir millî mücadele manzarası almakta iken gerçekleşen bu durum nedeniyle, II. Kolordu tarafından gönderilen birlikler bölgeden ayrılınca, bölge halkından bunlara iltihak etmiş olanlar da dağılmak mecburiyetinde kaldı. Böylece Kuvâ-yı Milliye'nin bu mıntıkada devam etmesi için gösterilen gayretlerden beklenen netice elde edilemedi.¹²⁰

5. Ankara İtilafnamesi'nin İmzalanmasından Sonraki Durum

Fransa'nın işgal ettiği yerlerin en üst düzey yetkilisi olan yüksek komiser, İskenderun Sancağı'nı 1 Eylül 1920'de idari özerkliğini korumak koşuluyla Halep'e bağlamıştı. 9 Ekim 1920'de ise İskenderun Sancağı, Halep'ten ayrılıp müstakil hâle getirildi. Sancak yeni düzenlemede Belen, Antakya, Harim kazaları ile Cisri'sh-Şuşur'dan ayrılan Ordu, Lazkiye'den ayrılan Bayır-Bucak ve El-Ekrad'dan oluşuyordu. Fransızlarla Ankara Hükümeti'nin barış görüşmeleri devam ederken 8 Ağustos 1921 tarihinde Fransız Yüksek Komiserliği yeni bir kararname yayınladı. Bu kararnameye göre İskenderun Sancağı manda bölgesi içinde özerk bir yönetime sahip oluyordu. Sancağı bir

¹¹⁷ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 127; Siliöz, *Hatay İli*, s. 64-65.

¹¹⁸ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 127; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s. 331.

¹¹⁹ Nur, *Özdemir Bey'in*, s. 128-129; Üzel, *Gaziantep Savaşı'nın*, s.331.

¹²⁰ Melek, *Hatay Nasıl*, s. 5.

“mutasarrıf” yönetecek ve Halep Devlet Reisi'nin yetkilerine sahip olacaktı. 12 Eylül 1921'de yeni bir kararla Harim (Reyhaniye hariç) Sancak'tan ayrılıp Halep'e Bayır-Bucak bölgesi ise Lazkiye'ye bağlandı.¹²¹

20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara İtilafnamesi'nden sonra Türkiye ile Fransa arasındaki savaş hali sona erdi ve Türkiye-Suriye sınırı çizildi. Bu antlaşmayla Dörtyol (Payas dâhil) ve Hassa Türkiye sınırları içinde yer alırken İskenderun Sancağı dışarıda kalıyordu. Fransızlar, kuvvetlerini 9 Ocak 1922 tarihine kadar belirlenen sınırın güneyine taşıdılar. İtilafnamenin 7. maddesine göre, Türkiye sınırları dışında kalan İskenderun mıntıkası için özel bir idare şekli kurulacak, mıntıkanın Türk sakinleri kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylıktan ve imkânlardan yararlanacak, Türk dili resmi dil niteliğine sahip olacaktı.¹²² Böylece Misak-ı Millî sınırları içinde olan Antakya-İskenderun yöresi, Fransa ile görüşmeleri sonuçlandırıp bir anlaşma imzalamak ve böylece bu cepheyi kapatabilmek için Suriye içinde bırakılmış oldu.¹²³ Ankara İtilafnamesi'nden sonra Fransız ve Ermenilerin tahliye ettikleri yerleşim merkezlerine, Türk kuvvetleri büyük sevgi gösterileriyle girdiler. Bu bağlamda 8 Ocak 1922'de Erzin, 9 Ocak 1922 tarihinde de Dörtyol Fransızların tahliye etmesiyle düşman işgalinden tamamen kurtuldu. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda da Ankara İtilafnamesi ile çizilmiş olan Türkiye-Suriye sınırı aynen kabul edildi. Antlaşmada İskenderun Sancağı ile ilgili maddenin geçerliliğini koruduğu belirtilmişti. Böylece sancağın özel statüsünün yanı sıra bölgede yaşayan Türk nüfusunun kültürel hakları ile Türkiye'ye tanınan hak ve imtiyazlar teyit edildi.¹²⁴ Böylece uygun zaman ve şartların oluşması beklendiğinden, Antakya ve İskenderun'un Misak-ı Millî sınırları dışında kalması, Lozan Antlaşması'nda istemeyerek de olsa kabul edilmiş oldu.¹²⁵

6. Sonuç

İtilaf devletleri Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da ilk olarak Hatay coğrafyasına asker çıkardılar. Bölge stratejik açıdan oldukça önemli olan İskenderun'dan başlanmak üzere işgal edildi ve önce İngilizler akabinde de Fransızlar buraya asker çıkardı. Fransızların bölge politikası, işgal hareketlerinde Ermenilere yer verilmesi ve yörenin idari yönden Ermenileştirilmesine dayanmaktaydı. Bu nedenle Fransızlarla birlikte bölgeye gelen Ermenilerin tedhiş hareketleri, Anadolu'daki işgal hareketlerine karşı ilk direnişin Hatay yöresinde başlamasına neden oldu. Bu bağlamda Millî Mücadele'nin ilk kurşunu 19 Aralık 1918'de Dörtyol'un Karakese Köyü'nde, Ömer Hoca'nın oğlu Kara Mehmet tarafından atıldı. Dörtyol'da başlayan bu direniş daha sonra İskenderun, Kuseyr ve Amik bölgelerine de yayılınca Hatay bölgesinin tamamı Millî

¹²¹ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 217, 218.

¹²² Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 219.

¹²³ Ada, *Türk-Fransız*, s. 29.

¹²⁴ Tekin, *Hatay Tarihi*, s. 219.

¹²⁵ Ercan Karakoç, “Atatürk'ün Hatay Davası”, *Bilig*, 50 (Yaz/2009), s. 113.

Mücadele'ye dâhil oldu. Böylece Hatay coğrafyası işgale karşı atılan ilk kurşun ve ilk direniş hareketi ile Millî Mücadele tarihinde müstesna bir yer edindi. Hatay'da yerel düzeyde başlayan direniş hareketi, Anadolu'da işgal atındaki diğer bölgelere de yayılarak işgal güçlerine, Anadolu insanını hesaba katmadan yaptıkları planların sonuçsuz kalacağını gösterdi. Nitekim bölge genelinde karşılaştıkları direniş, Fransızları TBMM Hükümeti ile anlaşmaya sevk eden en önemli etken oldu. İki taraf arasında imzalanan 1921 Ankara Antlaşması ile Dört Yol ve Hassa Türkiye sınırları içerisinde kaldı. Hatay direnişi karşılığını, vatan toprakları dışında kalan İskenderun-Antakya yöresinin de anavatanına katılması ile 1939 yılında dahi olsa almış oldu.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. BEO. 340957.

BOA. HR. SYS. 2544-8/19-21; 2555-2/26, 27; 2555-2/39-45; 2555-3/113; 2555-4/79-82.

BOA. MV. 217/137;

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Kutu: 28, Belge: 49.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 27 (Mart 1959): Belge 690/C, 714, 715, 716, 719, 720.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 28 (Haziran 1959): Belge 716.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 29 (Eylül 1959): Belge 735, 743, 752, 754, 758,

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 30 (Aralık 1959): Belge 762-765.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 31 (Mart 1960), Belge 775.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 33 (Eylül 1960): Belge 823.

Araştırma ve Tetkik Eserler

39'uncu Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Tarih Araştırma Grubu. Haz. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesinde Türk Ordusu*, İskenderun: Sabah Ofset Basım ve Yayın, 2010.

Ada, Serhan. *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Akdevelioğlu, Atay ve Ömer Kürkcüoğlu. "1923-1939: Görelî Özerklik-1". *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1 ed., Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 239-384.

Akyüz, Yahya. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Arıkoğlu, Damar. *Hatıraları, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.

Arsan, Nimet. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameler*. 1964.

Aslan, Kadir. *Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*. İskenderun: Dört Yol Belediyesi Yayını, 2008.

ATASE. *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.

ATASE. *Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi*, Cilt IV, Ankara, Genelkurmay Basımevi; 2009.

Ayparlar, Hasan. *Bazı Yönleriyle Kırıkhan*. Kırıkhan: Kültür Ofset, 2002.

- Bolat, Mahmut "İşgalden Ankara Antlaşması'na Kadar Fransızların Hatay'da Uyguladıkları Politikalar (1918-1921)". *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*. Haz., Erdem Ünlen ve H. Aytuğ Tokur, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, 973-1001.
- Çamurdan, Ahmet Cevdet. *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya Olayları*. Adana, 1969.
- Çapa, Mesut. "Hatay Mücadelesine Katılanların Anıları". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 62 (2018): 21/38.
- Çapar, Onur. "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Doğu Akdeniz'de Stratejik Bir Fransız Yatırımı: İskenderun Limanı". *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*. 3/2 (2020): 76-106.
- Çelenk, Selim. *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya: Antakya Gazeteciler Cemiyeti, 1997.
- Çelik, Kemal. "Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), Temmuz 1988, 477-486.
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Günay, Nejla. "Fransız İşgaline Karşı Maraş Şehir Merkezinde Yürütülen Mücadele ve Maraş'ın Kahramanları". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 106-123.
- Hatipoğlu, Süleyman. "Cumhuriyet Dönemi Hatay Tarihi". *Hatay Tarihi*, T.C. Hatay Valiliği, Ankara: Anıt Matbaa, 311-344.
- Hatipoğlu, Süleyman. *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*. İstanbul: Yeditepe, 2009.
- Hatipoğlu, Süleyman. *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2009.
- Hatipoğlu, Süleyman. *Orta Toros Geçitleri'nde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Hatipoğlu, Süleyman. "Millî Mücadelenin İlk Kurşunu Hatay-Dört Yol'da Atıldı". *Dr. Mehmet Tekin Armağanı*. Ed., Sacit Uğuz ve Bülent Arı, Color Ofset Matbaacılık, Hatay, 2016, s. 160-173.
- Jaeschke, Gotthard. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev., Kemal Köprülü, Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Karakoç, Ercan. "Atatürk'ün Hatay Davası". *Bilig*. 50 (Yaz/2009): 97-118.
- Kolutek, Mikail. "Millî Mücadele'de Kadirli ve Çevresi". *Osmaniye Araştırmaları-I*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Konuralp, Nuri Aydın. *Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*. İskenderun: Hatay Postası Yayınevi, 1970.
- Melek, Abdurrahman. *Hatay Nasıl Kurtuldu*. Ankara: TTK Basımevi, 1966.
- Nur, Güney. *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekâtı*. Antakya: Ada Matbaası, 2008.
- Onar, Mustafa. *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.

- Özçelik, Fatih. "Çokmerzimen'de (Dört Yol) Ermeni Olayları". *Turkish Studies*. 8/11 (2013): 231-245.
- Saral, Ahmet Hulki ve Tosun Saral. *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1970.
- Sarımay, Yusuf. "Atatürk'ün Hatay Politikası -I- (1936-1938)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 12/ 34, 3-65.
- Seyfeli, Erol. "Millî Mücadele'de Hatay (Silahlı Mücadele Devri) 1918-1923". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1988.
- Seyfeli, Erol. "Millî Mücadele'nin "İlk Kurşunu"nun Hatay'da Atılması ve Mustafa Kemal Paşa". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12/35 (Temmuz, 1996), Ankara, 1996, 397/405.
- Siliöz, Remzi. *Hatay İli ve Millî Mücadele Yılları*. Bursa: 1937, s.59-60.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Sökmen, Tayfur. *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: TTK Basımevi, 1978.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Cilt I, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1977.
- Tekin, Mehmet. *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Tekin, Mehmet. *Hatay Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Tekin, Mehmet. *Türk Kurtuluş Savaşı'nda Yayladağı*. Antakya: 1995.
- Toros, Taha. *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Turan, Şerafettin. "Mondros Mütarekesi Ertesinde Mustafa Kemal'in Orduya, Siyasete ve İngilizlerin Tutumuna İlişkin Düşünceleri". *Bellekten*. 46/182, (Nisan 1982), 337-346.
- Türkmen, Ahmet Faik. *Hatay Manda Tarihi Silâhlı Mücadele Devresi*. Cilt IV. İstanbul: Tan Matbaası, 1939.
- Üzel, Sahir. *Gaziantep Savaşı'nın İcyüzü*. Ankara: Doğu Ltd. O. Matbaası, 1952.
- Yakut, Kemal. "Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 21/62 (2005): 775-820.
- Yılmaz, Yahya. "Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17/1 (2018): 378-403.

EK 1. Hatay'da Fransızlara karşı direnen milis kuvvetlerinden bir grup.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep Üniversitesi |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

Gaziantep'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünden lisans mezunu oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda bitirdi. Doktora eğitimini 2018 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı'nda tamamladı. 2020 yılında Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti alanında doçent ünvanı aldı. 2005-2012 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde tarih öğretmeni olarak görev yaptıktan sonra 2012-2021 yılları arasında Gazi Üniversitesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda çalıştı. 2021 yılından itibaren ise Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti kürsüsünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yazarın Osmanlı kültür ve medeniyeti, Osmanlı yerel ve taşra tarihi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Mustafa CAN | Gaziantep University |
mustafacan[at]gantep.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6458-5007**

He was born in Gaziantep. He completed his primary and secondary education in Gaziantep. In 2005, he graduated from Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Department of History Education. He completed his master's degree in 2011 at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. He completed his doctorate in 2018 at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of New Age History. In 2020, he received the title of associate professor in the field of Ottoman Institutions and Civilization. After working as a history teacher within the Ministry of National Education between 2005 and 2012, he worked at Gazi University, Division of History Education between 2012 and 2021. Since 2021, he has been working as a faculty member at Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Division of Ottoman Institutions and Civilization. The author has works on Ottoman culture and civilization and Ottoman local and provincial history.

